

Tradicijska kulturna baština u Dalmatinskoj zagori

Milin, Matea

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:928830>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

MATEA MILIN

**TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U DALMATINSKOJ
ZAGORI**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2016.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Hrvatska tradicijska kultura u europskom kontekstu*

TRADICIJSKA KULTURNA BAŠTINA U DALMATINSKOJ ZAGORI

Studentica

Matea Milin

Mentor

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, rujna 2016. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. Crkveno-pučka baština.....	8
2.1. Advent	8
2.2. Badnji dan.....	10
2.3. Božićni blagdani	13
2.4. Sveta tri kralja.....	14
2.5. Silvestrovo	15
2.6. Poklade	18
2.7. Korizma	20
2.8. Cvjetnica	21
2.9. Veliki četvrtak	22
2.10. Veliki petak	23
2.11. Bila subota	25
2.12. Uskrs	26
2.13. Sveti Jure.....	27
2.14. Sv. Ivan Krstitelj - <i>Svitnjak</i>	30
3. Nekadašnji život.....	31
3.1. Rođenje djeteta	31
3.2. Sklapanje braka	32
3.3. Ples i igre na dernecima.....	33
3.4. Način života	34
3.5. Pranje odjeće.....	35
3.6. Frizure.....	35
3.7. Odjeća	36
3.8. Kućanstvo	36
3.9. Stari recepti	37
3.10. Posmrtni običaji	37
4. Usmene lirske pjesme	38
5. Poslovice i zagonetke.....	40
6. Zaključak.....	42
Izvori.....	44
Popis kazivača	44
Literatura	44

Rječnik	45
Sažetak	51
Summary	52

1. Uvod

Usmena književnost je najstarija vrsta književnosti. Usmene pjesme, **priče, retorički oblici, usmene drame**, zagonetke i poslovice su postojale još u vremenima kada pismo nije postojalo te su utjecale na stvaranje i razvoj pisane književnosti. Posebno zanimanje za narodnom književnošću se javlja u renesansi. U ovom razdoblju se ističe esejist Michel de Montaigne koji je bio oduševljen narodnom poezijom te se od njegovog vremena počinje koristiti pojam *narodna književnost*. Mnogi pisci su se inspirirali narodnom književnošću pišući svoja djela, a to se posebno vidi u renesansnim i baroknim djelima. U osamnaestome stoljeću se usmena književnost počinje sakupljati, zapisivati i proučavati. (Dragić, 2008: 9-13.)

Tokom stoljeća usmena književnost je dobila različite nazive. U osamnaestome stoljeću usmena književnost je dobila naziv *anonimna književnost*. 1846. godine William Thomas predlaže naziv *folklor*. Čak je i poznati lingvist Roman Jakobson usmenu književnost razlikovao od pisane po postojanju folkloru. U dvadesetome stoljeću kada je u Hrvatskoj dominirala Seljačka stranka predvođena braćom Radić usmena književnost se zove *seljačka književnost*. Također su se upotrebljavali nazivi *pučka književnost* i *tradicionalna književnost*. Usmena književnost se sastoji od: lirske poezije, epske poezije, priča, drame, retoričkih oblika i mikrostruktura (poslovice i zagonetke). (Dragić, 2008: 9-13.)

Usmena i pisana književnost stalno utječu jedna na drugu. Mnogi su se pisci inspirirali usmenom književnosti te im je ona bila uzor u stvaranju njihovih umjetničkih djela. Mnogi pisci su primjere usmene književnosti uvrstili u svoja djela.

Hrvatska usmena književnost je vrlo bogata, ali nije dovoljno istražena. Razlog tome su razne okupacijske vlasti koje su stoljećima zabranjivale kršćansku vjeru i iskrivljivale narodnu književnost. Čak i danas potrošački način života prijeti očuvanju narodnih običaja. Međutim, unatoč brojnim progonima i stradanjima, naši preci su njegovali svoju kulturu i stvarali svoju književnost koja se prenosila od koljena do koljena i tako je, usmenim putem, sačuvana sve do naših dana. Srećom, možemo reći da se osamostaljenjem Republike Hrvatske povećao interes za proučavanjem tradicijske kulture i književnosti. Usmena književnost je vrlo didaktična i poučna. Ona sadrži znanja koja su ljudi prikupljali stoljećima i zato je trebamo neprestano negovati i čuvati od zaborava.

U ovom radu bit će prikazani običaji i ophodi koji su se odvijali u nekoliko mjesta Dalmatinske zagore. Kazivačica Antica Milin je svoju mladost provela u selu Gornje Sitno te

se tamo i udala. Ovo naselje se nalazi na južnim padinama Mosora te je dio Srednjih Poljica. Mjesto Poljica obuhvaća teritorij od Stobreča do Zadvarja i Garduna na Cetini i sastoji se od dvadeset i jednoga naselja. U povijesnim izvorima Poljica su bila župa, kneževina i republika. Mlečani su ih okupirali 1444. godine, a Turci krajem 16. stoljeća. Također su bila pod vlašću Venecije, Austrije, i Francuske. Značajne osobe koje su porijeklom iz Poljica su hrvatska Judita i Mila Gojsalić koja je 1648. godine zavela Topal-pašu i žrtvovala svoj život za slobodu Poljica (Dragić, 2009: 22.)

Kazivačica Antica Milin je opisala skroman način života koji je provela u ovome malome mjestu sredinom dvadesetoga stoljeća. Uz to će u radu biti prikazani najzanimljiviji obredi i ophodi koji su se odvijali u poljičkome kraju tokom cijele godine.

Druga kazivačica Ana Šunjić je svoje mladenačke dane provela u selu Gizdovac koji se nalazi u općini Muć. Zanimljivo je kako je tako malo mjesto, u kojem živi tek stotinjak stanovnika, bogato običajima, od kojih su se neki sačuvali sve do naših dana. Kazivačica je opširno opisala kako su se u Gizdavcu dočekivali i slavili neki od najvažnijih kršćanskih blagdana. Opisani su i pokladni ophodi i svakodnevni običaji kao što su vjenčanje, rođenje djeteta i igre na dernecima. Sukladno tome u radu će biti opisano i nekoliko običaja iz obližnjih sela, Dugobabe i Neorić, koji su posebno zanimljivi zbog originalnih maskirnih ophoda u vrijeme poklada. Sve te ophode su pratile lirske usmene pjesme te poslovice i zagonetke koje zrcale izgled prošlih vremena. Nekoliko njih bit će prikazano u radu.

2. Crkveno-pučka baština

2.1. Advent

Advent se slavi od četvrtoga stoljeća. Riječ advent potječe od latinske riječi *adventus*. –us. m. što znači dolazak, dohod, početak. Advent se sastoji od četiri nedjelje koje simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do Isusovog rođenja. Prva nedjelja Adventa je ona koja je najbliža svetkovini Svetoga Andrije. Ponedjeljkom iza toga dana u crkvi počinju zornice. Te svete mise obično započinju u šest sati, a na njima se molilo i pjevalo u čast Majke Marije. Običaj je bio u stara vremena da se kroz Advent, a s početkom na sv. Andriju pale svijeće na prozorima. To je značilo da se ide na sijela kod „prijatelja“ na kojima su se obično igrale igre kao što je npr. igra prstena u kojoj se prsten sakrije u jednu vunenu čarapu i tko ga nađe dobije nagradu. Na tim sijelima bi djevojke razgovarale o momcima i dogovarale se što će im pokloniti (Dragić, 2008: 129).

Za vrijeme Adventa kršćani se pripremaju za Božić, poste, mole, idu na mise i raduju se Isusovu rođenju. U to vrijeme nisu se smjele održavati svadbe i zabave,¹ a blagdani koje katolici posebno slave su: sv. Barbara, sv. Lucija, sv. Nikola, sv. Toma i Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije. Uz te blagdane vežu se posebne radnje kao što je sijanje pšenice u koju se na Božić stavi božićna svijeća. U crkvi se čitaju proročanstva Ivana Krstitelja i Izaije te odlomci iz evanđelja koji govore o Isusu Kristu. U zadnjem tjednu Adventa u crkvi se čita o Kristovom rođenju, a posebno veliku ulogu ima Majka Marija (Dragić, 2008: 414).

U Dalmatinskoj zagori posebno se slave blagdani Svetog Andrije (30. studenoga), Svetog Nikole (6. prosinca) i Svete Lucije (13. prosinca). Sveti Nikola je rođen u četvrtom stoljeću u Maloj Aziji. O njegovom životu postoji nekoliko legenda i predaja, a jedna od njih govori kako je sv. Nikola jednom siromašnom plemiću pribavio miraz za kćeri tako da mu je tri noći kroz prozor ubacivao vrećicu sa zlatnicima. Otuda dolazi tradicija potajnog stavljanja darova u čizme dobroj djeci, a šiba zločestoj djeci. Budući da je blagdan sv. Nikole blizu Božića, poklon triju vrećica sa zlatnicima se uspoređuje sa poklonima koje su tri mudraca donijela Isusu i tako se legenda o svetome Nikoli potpuno uklopila u božićni ugođaj. Sv. Nikola je također zaštitnik pomoraca i male djece. Za ovaj blagdan je karakteristično da sv. Nikola sa krampusom koji nosi šibe, ide od kuće do kuće i dijeli darove dobroj, a kažnjava zločestu djecu (Dragić, 2008: 419).

¹ Iznimka je bio blagdan Bezgrješno začće Blažene Djevice Marije.

Sveta Lucija potječe iz Sirakuze na Siciliji i živjela je u trećem stoljeću. „U hrvatskoj tradicijskoj kulturi povezuje ju se s očima, vidom i ženskim ručnim radom.“ Od ovoga blagdana do Božića preostaje dvanaest dana i kršćani se počinju intenzivnije pripremati za Božić (Dragić, 2008: 425). Na dan Svete Lucije se sije pšenica za božićnu svijeću. U poljičkome kraju se vjerovalo da će onaj tko od Svete Lucije pravi stolčić i završi ga na Badnjak te ponese na polnoćku, moći vidjeti tko su vješci i vještice kada sjedne na njega. Stolčić se pravio od brštanova drveta (Dragić, 2007: 371).

Često se gatalo ovaj blagdan. Djevojke bi na jedanaest papirića napisale imena momaka, a jedan bi listić ostavile prazan. Svaki dan do Božića bi izvlačile po jedan listić, a na posljednjem izvučenom listiću bi pisalo ime momka za kojeg će se udati. Ako bi izvukle prazni listić, to je značilo da se neće udati (Gavazzi, 1988: 120).

Kod nas se kaže da je blagdan Svih Svetih prvo čelo Božića. Za Sve svete kuša se mlado vino i zatvaraju bačve, a na Dan mrtvih se štiju pokojnici.

Mi još slavimo sv. Nikolu i sv. Luciju kada se sije pšenica koja se ukrasi trobojnicom i do Božića lipo naraste i pozeleni i sa njom ukrašavamo stol. Na sv. Nikolu i Sv. Luciju dicu se daruje slatkišima i igračkama.²

Druge nedjelje prije Božića održavaju se *Materice (Majčice, Majke nebeske)*. „Riječ materice je deminutiv plurala riječi majka, mater“ (Dragić, 2008: 430). Tada muškarci traže poklon od žena, a majke ih darivaju. U Dugobabama djeca bi u šali majci prijetila da će je objesiti ukoliko ih ne daruje te bi im majka darovala slatkiše i voće. Tjedan dana nakon *Materice* se obilježavaju *Očići*, a djeca bi slične stvari govorila očevima kao i majkama prošli tjedan. Također bi išli od kuće do kuće i recitirali:

Valjen Isus gazdarice,/ čestitan ti Materce./ Došao sa preko mora/ da mi dadeš koji ora./ Potrala me teška muka/ da mi dadeš česam luka./ Natrala me teška zima/ da mi dadeš čašu vina./ Natrala me ljuta muka/ da mi dadeš i jabuka.

Nakon toga djeca ukućanima čestitaju Materice te im se daruje suhih smokava, kostela, rogača ili voća (Dragić, 2008: 430).

²² Zapisala sam 2012. godine Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar, 1936. u Gizdavcu.

2.2. Badnji dan

Badnjak se obilježava 24. prosinca i dan je uoči Božića, a u katoličkom kalendaru je i dan Adama i Eve. „Riječ *badnjak* dolazi od starocrkvenoslavenskoga glagola *bъdeti*- "bdjeti", ili od pridjeva *badar* i od toga izvedenoga glagola *razbadariti se*- "razbuditi se, biti budan" (Dragić, 2010: 229).“ Taj dan narod posti, priprema hranu za Božić i biljem kiti domove, štale i vrtove. Najčešće se kitilo bršljanovim, maslinovim i lovorovim granama. Ljudi pjevaju božićne pjesme, raduju se Božiću i kite božićno drvce. Božićno drvce se unosi u kuću na Badnjak, a iznosi na Sveta Tri Kralja. Drvce je obično neko zimzeleno stablo (bor, jela, smreka) koje se kiti kuglicama i lampicama, a na vrh stabla se stavlja anđeo ili zvijezda repatica koja predstavlja Betlehemsku zvijezdu. „Nekoć se božićno drvce kitilo svijećama (svijeće su simbol nade i božanstva), orasima obojenim u srebrnu ili zlatnu boju, lješnjacima, jabukama, smokvama, ukrasnim papirom itd.“ (Dragić, 2010: 249, 250).

Također se tradicionalno palilo drvo badnjak. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Prva vrsta je grana hrasta kojoj lišće nije otpalo ili ljeskova grana. Druga vrsta badnjaka je panj ili deblo stabla dugo jedan do dva metra i široko trideset do pedeset centimetara i dva manja komada drveta. „Badnjaci su se izrađivali od cera i hrasta jer su to vječna drva i simboliziraju Božju vječnost. Ukoliko ne bi bilo tih drveća, badnjaci su se izrađivali od graba, bukve, javora, bora, smreke, smokve, trešnje itd.“ (Dragić, 2014: 406).

U poljičkome kraju badnjaci su se stavljali uz vrata *kužine* i uvečer kada bi zvonila Zdravo Marija ukućani bi se okupili ispred kuće, a najstariji ukućanin kojeg su svi zvali *otac* bi unosio jedan po jedan badnjak u kuću čestitajući:

*Otac: Hvaljen Isus!// Dobro vam došla Badnja večer!// Ostali: I tebi!// Otac: Stipan dan!// Ostali: I tebi!// Otac: Ivan dan!// Ostali: I tebi!// Otac: Mladenci! (Nova godina)!// Ostali: I tebi!// Otac: Mlado lito!// Ostali: I tebi!// Otac: Vodokršće!// Ostali: I tebi!// Otac: Posve novo godišće!// Ostali: I tebi!*³

³ Ovakvo čestitanje se zove *kolenda* i pripada usmenim lirskim vjerskim pjesmama. Koledarske pjesme mogu imati različite teme, a najčešće su ljubavne, povijesne, mitske i vjerske. Koledarske pjesme su vesele i maju ubrzan ritam te često sadrže šale, ali ponekad i kletve. Iako su motivi u koledarskim pjesmama slični motivima adventskih i božićnih usmenih lirskih vjerskih pjesama, one su pretežito svjetovne (Dragić, 2008. 28, 29).

„Koleda je riječ mnogostrukoga značenja. Koleda znači: skupno pjevanje muške djece, mladića, pa i odraslih ljudi; obred, ophod, pjesma, čestitanje; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se na Badnju večer prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Koleda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan (23. travnja) i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio za vrijeme biranja seoskih kraljeva (Dragić, 2008: 27). „

Kad bi se to izgovorilo badnjaci bi se stavili na kamin, a vatra se palila svake večeri sve do Nove godine. Na vatru bi se prosula pšenica⁴ i govorilo bi se: *Rodilo na drvetu i kamenu i polju vinovu!* Nakon toga domaćin bi krstio badnjake vinom. Svaki put, tokom ovoga razdoblja, kada bi se trebala zapaliti vatra na kominu ili upaliti svijeća, koristila bi se vatra s badnjaka. Ova vatra je osvjetljavala grijala kuću tokom cijelog božićnog razdoblja. „Vatra u kršćanskoj simbolici predstavlja mučeništvo i vjerski žar te pobjedu svjetla nad tamom, ali i personificirano čudovište koje riga plamen i može živjeti u vatri, a da ne izgori“ (Dragić, 2007: 72).

U poljičkome kraju kad zazvoni Zdravo Marija, starješina izlazi ispred kuće, uzme jedan badnjak i kaže: *Valjen Isus i Marija, na dobro van došla Badnja večer i porođenje Gospodinovo.* Nakon toga sva tri badnjaka poškropi svetom vodom. Kasnije se večera uz upaljene svijeće, a poslije večere momci idu od jedne kuće do druge čestitajući: *Na dobro van došla Badnja večer* (Dragić, 2007: 80).

Od blagdana sv. Tome (21. prosinca)⁵ se počinje pripremati hrana za Božić. Svi poslovi do ovog blagdana trebaju biti završeni. Katolici na Badnjak poste te se u prijašnjim vremenima smatralo smrtnim grijehom ako bi se netko omrsio na Badnjak. Većina hrane ipak se priprema na sam Badnjak. U poljičkome kraju cure bi navečer pekle uštipke (Dragić, 2014: 408). U Sitnom Donjem ovaj dan bi se mijesio kruh i pekao ispod peke te bi se pekao soparnik.

U poljičkom kraju bi se kitila cijela kuća sa bršljanom⁶ te se u kuću unosila slama koja se rasipala po podu pa bi se djeca po njoj valjala kroz cijelo božićno razdoblje (slama simbolizira Isusovo rođenje na slami). Slama se također stavljala na sjedalice gdje bi ukućani sjedili i taj običaj ima apotropejski i panspermijski karakter (Dragić, 2007: 372). Božićnu

⁴ Posipanje žitom (najčešće pšenicom, kukuruzom, a ponegdje i izmiješanim plodovima raznih žitarica) ima panspermijsko značenje. Ljudi su to radili da bi im polje bolje urodilo u nadolazećoj godini te u nadi da će se obitelj povećati rođenjem djece (Dragić, 2008: 27).

⁵ Sv. Toma je bio jedan od Isusovih učenika. Često se naziva i nevjerni Toma jer nije vjerovao u Isusovo uskrsnuće dok se ne uvjeri svojim očima. Prema predaji nije vjerovao ni u Marijino uznesenje na nebo. Krist ga je pozvao da se uvjeri u njegovo uskrsnuće stavivši mu ruku na svoj bok, a Marija ga je uvjerila bacivši mu s neba svoj pojas. Toma je bio veoma hrabar. Kada se Isus vratio u Judeju, Toma je sve učenike pozvao da krenu s njim, iako su im Židovi prijetili smrću. Nije se bojao umrijeti za kršćansku vjeru. Toma je kršćanstvo širio sve do Indije i tamo je utemeljio Kristovu crkvu (Dragić, 2008: 136).

⁶ „Zelenilo ima apotropejski i panspermijski karakter, a kićenje doma ima estetsku funkciju. U kršćanskoj kulturi bršljan se povezuje za smrću i besmrtnošću te simbolizira vjernost i vječnost. Naime, bršljan čvrsto prijanja uz podlogu i time simbolizira privrženost i vječni osjećaj. Bršljan se smatra i svetom biljkom jer se Isus rodio u štalici obrasloj bršljanom. Postoji i vjerovanje da je bršljan izrastao iznad vrata gdje se Isus rodio. Kada su Židovi ubijali djecu, tražeći Isusa da ga ubiju, domaćini su na vrata kuće gdje se rodio stavili bršljanovu grančicu i tako su vojnici mislili da su tu već bili“ (Dragić, 2014: 423).

slamu su ukućani ispod stola izvlačili i vjerovali su da će onaj ukućanin koji izvuče najduži klas, najduže živjeti (Dragić, 2010: 237).

U selu Nisko u Dalmatinskoj zagori pekli su se uštipci i pogača. Kada bi se pogača ispekla odnijeli bi je do vrata tora i tu bi čekali čobana i ovce. Glava kuće je u ruci držao lončić vina i kada bi sve ovce ušle, zadnju bi polio vinom. Nakon toga uzeli bi pogaču, čoban bi primio za jednu stranu, a glava kuće za drugu govoreći: „Ko će sriću, ko će komadinu.“ Zatim bi povlačili pogaču, a kako su čobanu bile hladne ruke jer je cijeli dan čuvao ovce, *komadinu* bi najčešće dobio glava kuće (Dragić, 2014: 427).

Na Badnjak su se blagoslovljenom vodom škopili kuća, štala i dvorište. U kršćanskoj kulturi škropljenje blagoslovljenom vodom je vrlo važno jer je se smatralo da je sveta voda najveća zaštita protiv demonskih sila. Vjernici od svete vode imali velike koristi. Njome su se čistili od lakih grijeha, pomoću vode su ozdravljali i štitili sebe i svoju okolinu od đavla, jer je on od svete vode bježao. Također su smatrali da uz pomoć svete vode zemlja postaje plodnijom. Nekad su svećenici pozivali vjernike da škrope kuću svako jutro i večer jer se tako štite od sotone. Majke su često škropile djecu kako bi ih zaštitile (Dragić, 2014: 429, 430).

U poljičkom kraju nakon paljenja badnjaka domaćin bi na stol stavljao tri velika kolača, jedan poviše drugoga, a u sredini je stajao gobin. Uz to na stolu je stajala pšenica u koju se stavljala božićna svijeća (Dragić, 2010: 238).

U Gornjim Poljicima domaćin je stavljao tri kolača i na njih zdjelicu u kojoj je bilo žito. U to žito su se stavljale tri svijeće koje su u dnu bile spojene, a na vrhu rastavljene kako bi mogle gorjeti. Na početku večere domaćin bi zapalio jednu svijeću i tom svijećom preostale dvije i one bi gorjele do kraja večere kada bih ih domaćin ugasio kruhom umočenim u vino. Taj kruh bi se ostavio među svijećama i njime bi se svijeće gasile tokom cijelog božićnog razdoblja. Svijeća bi se također palila za Božić, Novu Godinu i Sveta Tri Kralja. U hrvatskoj tradiciji se najčešće palila samo jedna svijeća, ali ponekad su se palile i dvije svijeće, jedna za žive, druga za mrtve⁷(Dragić, 2010: 238).

U Neoriću se vjerovalo da ako od tri goruće svijeće prvo izgori srednja, umrijet će glava obitelji. Također se vjerovalo ako prva izgori lijeva svijeća, da će umrijeti ženski član obitelji,

⁷ Božićna svijeća je bila vrlo značajna u našoj tradiciji. Svjetlo božićne svijeće simbolizira pobjedu svjetla nad tamom te pobjedu dobra nad zlom, a domaćice bi ih cijelu godinu čuvale jer su vjerovale da svijeća ima magičnu moć. Uz svijeću vežemo razna vjerovanja. Vjerovalo se ako svijeća treperi da neće biti mira u kući. Također se vjerovalo ako se svijeća ugasi da će netko od ukućana umrijeti te ukoliko svijeća gori prema nekome, da će on umrijeti (Dragić, 2010: 243).

ma ako prva izgori desna svijeća, da će umrijeti muški član obitelji. Također se vjerovalo da, ako bi dim svijeće otišao prema nekoj osobi, ta osoba će umrijeti sljedeće godine (Dragić, 2010: 475).

Na Badnju večer se pravi večera i moli se molitva za žive i mrtve. Tada se posti pa se jedu prisni kruh, uštipci, kuvani kupus i kupmir i bakalar. Žene pogače ukrašavaju pomoću kumpira i štapića i onda tako urezuje razne ukrase. Prije bi žene na česnicu sa pinjurom i bičerinom urezivale razne znakove koji bi predstavljali neku žitaricu i znak koji u pečenju bi najviše narasta bi bia žitarica koja će najbolje uroditi sljedeće godine.

Na Badnjak se uvijek škropi kuća blagosovljenom vodom i kiti se kuća zelenilom. Kuća se kiti sa bršljanom i ukrašava se bor. Domaćica u kuću na Badnjak u kužinu donese slame i raspe je po podu i dica se mogu valjat po njoj. Prije dok su još bile stare kužine u kuću su se unosili i palili badnjaci.⁸

2.3. Božićni blagdani

Naša vjera nas uči da je Božić blagdan mira na zemlji. U seljačkoj tradiciji to je doista bio dan mirovanja i spokoja. Taj dan su se sve obaveze i poslovi ostavljali sa strane, a ljudi bi se taj dan posvetili obitelji te bi odmarali i obilno jeli. Božić je dugo vremena označavao početak godine. Ljudima je bilo vrlo važno kako će taj dan proteći jer su vjerovali kako provedu taj dan, da će takav biti i ostatak godine. Na taj način su se magijski elementi uklopili u božićni ugođaj (Rihtman Augustin, 1992: 119).

Božić je prije označavao početak nove godine. Svi su ovaj blagdan radosno iščekivali, išli bi na polnoćku, a nakon nje bi jedni drugima čestitali Božić. Sutradan, na obiteljskom ručku bi se palile božićne svijeće koje su postavljenje u pšenicu posijanu na dan sv. Lucije. Tradicionalna je hrvatska katolička čestitka *Na dobro vam došlo Božić, Sveto porođenje Isusovo*, a odgovara se *I s tobom Bog dao zajedno* (Dragić, 2008: 142).

Prema staroj narodnoj tradiciji na Božić se darivalo. Prije se najčešće darovala crvena jabuka, a na taj dan se pomagalo i siromašnima tako da bi im se darovao novac, odjeća, obuća ili hrana. Taj poklon se zvao *božićnica*. Na ovaj dan su se ljudi prisjećali svojih bližnjih koji su umrli (Dragić, 2008: 142).

⁸ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar, 1936. u Gizdavcu.

Drugi dan Božića je blagdan svetoga Stjepana. Narod je taj dan posvećivao konjima jer je sv. Stjepan zaštitnik konja. Seljaci su se tada utrivali konjima. Treći dan Božića je blagdan sv. Ivana. Tada se blagoslivljalo vino u crkvama te se iznosila božićna slama koja stavljala na voćke. Također se palila *koleda*. Taj dan bi se kuća pomela jer se to nije smjelo raditi na sam Božić i na Stipandan. Sljedeći dan se slavi blagdan Nevine dječice. Tada su djeca obilazila kuće i pozdravljala ukućane riječima: „Na zdravlje vam došla nevina dica“, a domaćice su ih darivale kolačima, jabukama, orasima i lješnjacima. Majke bi na taj dan išibale svoju djecu prisjećajući se dana kada je Herod poubijao svu djecu misleći da je ubio i Isusa (Dragić, 2008: 147).

2.4. Sveta tri kralja

Sveta tri kralja (Bogojavljenje ili Vodokršće) je blagdan kojim završavaju božićni blagdani. Ovaj blagdan se nekada zvao i Tri mudraca s istoka. Naime, zvijezda je trima mudracima Gašparu, Baltazaru i Melkioru navijestila Isusovo rođenje. Mudraci, koji su rodom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, su pratili zvijezdu koja ih je vodila do Isusa. Krenuli su iz tri različita smjera te su se sastali pred Jeruzalemom. Isusu su donijeli tamjan, zlato i mirisnu pomast. Prema Matejevom evanđelju mnogi su s Istoka vidjeli zvijezdu te su došli u Jeruzalem raspitati se gdje se rodio novorođeni kralj da se poklone. Kralj Herod se uplašio za svoje prijestolje te je poslao tri mudraca da provjere gdje se novi kralj rodio, da mu se i on m pokloni. Kada su kraljevi krenuli prema Isusu pojavila se zvijezda, ali je nestala kada se pojavio Herod. Zvijezda je kraljeve odvela do Isusa i oni su mu se poklonili i darovali zlato, tamjan i smirnu. Nakon toga su u snu od Boga dobili poruke da se ne vraćaju Herodu te su se drugim putem vratili u svoju zemlju (Dragić, 2007: 97).

Slama se iz kuće iznosila treći dan Božića ili na Sveta tri kralja i stavljala na grane voćki i maslina i vjerovalo se da će ih se tako zaštititi od bolesti te da će polje bogato uroditi. Badnjak, koji se u kuću unio na Badnji dan, na ovaj blagdan bi izgorio. Nakon toga iz kuće bi se iznosili ugljen, pepeo i badnjak koji nije izgorio te su se ostavljali u voćnjacima i maslinicima. Vjerovalo se da će ih se tako zaštititi od bolesti i da će urod biti veći (Dragić, 2007: 372). Taj dan se iz kuće iznosi bor i to znači da su božićni blagdani završili. (Dragić, 2006: 98).

Za Hrvate je Sveta tri kralja veliki blagdan. Na taj dan se posvećuje sveta voda u crkvi ili pred crkvom. U Poljicima bi svatko iz kuće donio jedno vjetro s vodom koje bi svećenik blagoslovio tako da bi u vodu usuo malo blagoslovljene soli, prekrižio ga i ispustio jedan križić. Ta voda se čuva u kući cijelu godinu i po potrebi se koristi da bi se škropila kuća, ukućani, štala, imanje itd. Škropi se tako da domaćin grančicom hrasta, bora ili jele prska ukućane, kuću ili imanje svetom vodom s namjerom da ih se zaštiti od demona (Dragić, 2006: 99).

Na blagdan Sveta tri kralja ili dan prije samog blagdana u kuću bi dolazio svećenik sa ministrantima da blagoslovi kuću i ukućane. Prije bi svećenik prije nego što bi ušao u kuću na vrata kredom napisao G+M+B (početna slova imena tri mudraca), a danas na vrata lijepi naljepnicu sa slikom tri mudraca na kojima također piše isto što bi svećenik kredom pisao na vrata (Dragić, 2006: 108).

*Kad bi se ljudi vratili sa polnočke, na Božić ujutro jea bi se kupus sa suvim mesom. Prije bi se dica na Božić darivala jabukama, narančama, orasima i bademima, a danas dobivaju slatkiše i igračke. Na Božić, Sv. Stjepana i Sv. Ivana se ne bi mela kuća, a na Nevinu dječicu bi se iznosila slama iz kuće i odnosila na gumno.*⁹

2.5. Silvestrovo

Sv. Silvestar se slavi 31. prosinca. Ovaj svetac se rodio u Rimu i bio je trideset treći papa. „Etimologiju njegova imena možemo tumačiti na tri načina: 1. kao složenicu *sile* ili *sol* kao svjetlo i *terra* kao zemlja, dakle svjetlo na zemlji; 2. Silvestar (*silvas* + *trahens*)- „divlje muškarce“ teško je obratio vjeri; 3. Silvestar- zelen, koji je oslobođen svih požuda i pun granja među nebeskim stablima“ (Dragić, 2015: 305).

Silvestar je bio sin Juste, a učitelj mu je bio svećenik Cyrinus koji je učinio mnogo dobrih djela. Jednog dana u kuću mu je došao Timotej, kojeg nitko nije primio jer je propovjedaio kršćansku vjeru. Vlada Takvinije je zapovjedio da se Silvestra žrtvuje idolima pa mu je on rekao da će iste noći umrijeti mučnom smrću. Silvestar je utamničen, a Tarkvinije je otišao na večeru i tada mu se kost od ribe zaglavila u grlu te je on umro. Svetac se izbavio iz zatvora, a narod ga je jako zavolio. Bio je jako milostiv, činio je dobra djela, pomagao je udovicama i siročadi te je postio svaki petak i subotu. Kada je umro rimski biskup Miltijad,

⁹ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana šunjić- rođena Paštar, 1936. u Gizdavcu.

narod je Silvestra izabrao za biskupa. Uspostavio je post srijedom, petkom subotom, a četvrtak je posvetio kao nedjelju. Sveti Silvestar je postao rimskim biskupom 314. godine za vrijeme cara Konstantina I. Velikoga o čijem su krštenju sačuvane mnoge legende (Dragić, 2015: 304, 305).

Prema legendi car Konstantin je zapovjedio da se pobiju svi kršćani te se Silvestar sa svojim činovnicima sakrio u planinu. Bog je cara kaznio teškom bolešću zbog njegove okrutnosti te su mu liječnici preporučili da ubije tri tisuće male djece kako bi u kadi imao vruću krv koja će ga izliječiti. Kada je Konstantin došao na mjesto gdje su ga trebali okupati, tamo su bile majke koje su oplakivale svoju djecu. Kada ih je Konstantin vidio kako plaču rekao je da će se svakome tko ubije dijete odrubiti glava i poslao djecu i majke kući. Shvatio je da njegovo zdravlje nije vrijedno toliko života te se vratio u svoju palaču. Iduće večeri u snu su mu se ukazali sv. Petar i sv. Pavao te su mu rekli da pošalje svoje slugu u planinu i da pronađu sv. Silvestra te mu poruče da ga krsti i tako će biti izliječen. Kada je Silvestar vidio careve vojnike mislio je da ga dolaze zarobiti te je rekao svojim činovnicima da trebaju imati čvrstu vjeru i pristati na mučeništvo u ime kršćanstva, ali oni su mu rekli da car želi razgovarati s njim. Konstantin mu je ispričao svoj san te je otišao u crkvu svetog Petra, ispovjedio sve grijeha i desetinu posjeda darovao Crkvi. Konstantinova majka Helena ga je pohvalila što je prihvatio kršćanstvo. On joj je rekao da povede sa sobom dvanaest najvećih židovskih mudraca, a njima će biti suprotstavljeni sv. Silvestar i njegovi službenici. Židov po imenu Zambry je usmrtio bika ne rekavši mu ni jednu riječ na uho. Silvestar je rekao da je da je veća vrlina oživjeti bika. Na to mu je Židov odgovorio da ako u ime Isusa Krista oživi bika, svi će prijeći na kršćanstvo. Silvestar se pomolio i oživio bika te su se kraljica i sudci obratili na kršćanstvo (Dragić, 2015: 307, 308).

Prema drugoj legendi u Rimu je postojao zmaj koji je svaki dan svojim dahom ubijao mnogo ljudi. Car je zamolio Silvestra za pomoć i on je počeo moliti. U snu mu se javio sveti Petar i rekao mu da ode do zmaja i reče ove riječi: „Naš Gospodin Isus Krist koji je rođen od Djevice Marije, razapet, pokopan i uskrsnuo, a sada sjedi s desne strane Ocu, koji će suditi žive i mrtve.“ Silvestar se spustio u jamu gdje je bio zmaj, izgovorio te riječi i spasio Rim od zmajevog otrova. Nakon toga se mnogo ljudi obratilo na kršćanstvo, a car Konstantin je u znak zahvalnosti kao sluga vodio konja na kojemu je sjedio Silvestar. Car se također preselio u Konstantinopol i priznao da je vladavina crkve važnija od vladavine cara. Također je naredio da se u cijelom carstvu štuje Isus Krist kao jedini pravi Bog, a Milanskim ediktom 313. godine kršćanstvo je postalo slobodna vjera. Nakon toga Crkvi je dao mnoge darove

među kojima je i Bazilika rođenja Isusova u Betlehemu koju je dala izgraditi njegova majka. 321. godine Konstantinovima ediktom se počela svetkovati nedjelja (Dragić, 2015: 308).

Prema jednoj legendi Konstantin je za vrijeme bitke vidio Krista sa zastavom na kojoj je pisalo "In hoc signo vinces" (U ovom ćeš znaku pobijediti.) Nakon toga je postao kršćanin, a ta poruka ga je vodila kroz život (Dragić, 2015: 309).

Relikvije svetoga Silvestra se čuvaju u Rimu u crkvi koja nosi svečevo ime. Sveti Silvestar je zaštitnik od gube. Također je zaštitnik stoke i stočne hrane. Svetac se obično prikazuje u papinskoj odori, s tijarom i biskupskim štapom, a u ruci nosi knjigu. Ponekad se kraj njegovih nogu pojavljuje bik, a ponekad se na slikama pojavljuje i zmaj što znači da je slomio poganstvo u Rimskom Carstvu (Dragić, 2015: 306).

Sveti Silvestar je mnogo štovan u Hrvatskoj. Mnogo je crkvi posvećeno ovome svecu, a na dan sv. Silvestra održava se mnogo obreda i ophoda. „Ovaj dan u hrvatskoj kulturnoj baštini prate i molitve, mise zahvalnice, maskirani ophodi, krjesovi, apotropejski obredi, koledarski ophodi i proricanja.“ (Dragić, 2015:304). Taj dan se škrope ukućani, životinje, kuća, štale i zahvaljuje se Bogu na svemu dobrome prošle godine. Ljudi taj dan mole i za uspješnu nadolazeću godinu (Dragić, 2015: 304).

Početak dvadesetog stoljeća u Poljicima bi zahvaljivali Bogu što su dočekali kraj godine. Ujutro se išlo na misu, a navečer je bio blagoslov i procesija oko crkve. Tu večer se slavilo u čast stare godine i za sreću u novoj godini. Ako se netko loše ponašao u staroj godini ili činio neko loše djelo, tada mu je bilo vrijeme da prestane i da sve loše ostavi u staroj godini (Dragić, 2015: 311).

Do druge polovice dvadesetoga stoljeća Nova godina se nije dočekivala, jedino bi mladi zajedno čekali Novu godinu jer su im jedino taj dan roditelji dopuštali da ostanu duže izvan kuće. Danas se Nova godina čeka u gradovima, na trgovima, u kafićima, u restoranima i u krugu obitelji. Kada otkuca ponoć, danas svugdje se pali vatromet i u tome se može vidjeti apotropejski značaj do čeka Nove godine. Praznovjerni je običaj da se taj dan nosi neki crveni odjevni predmet, najčešće rublje, a točno u ponoć u zatvorenim prostorijama se skače sa stolica u želji da nova godina bude uspješnija od stare. U novčanike se stavlja novac u nadi za većim bogatstvom u novoj godini. U ponoć svi čestitaju Novu godinu, a za osobu koja nam prva čestita, smatra se da će nam biti vrlo bitna cijelu sljedeću godinu. Svi ti običaji imaju apotropejski karakter (Dragić, 2015: 321, 322).

2.6. Poklade

Poklade počinju nakon blagdana Sveta tri kralja, a traju sve do Čiste srijede. Najvažniji pokladni običaji i ophodi traju nedjelju, ponedjeljak i utorak prije Čiste srijede. Ta tri dana su ljudi mnogo jeli i častili se, jer Čista srijeda označava početak korizme, a u tom razdoblju je većina ljudi postilo. „Te dane narod zove Velike poklade ili Završne poklade.“ (Dragić, 2012: 156).

Ljudi se maskiraju još od predkršćanskih vremena. Mladi su se prije maškarakali tako da bi išarali lice ili stavili krpu na njega da ih nitko ne prepozna, muški bi se obukli u ženske, a ženske u muške. Tako bi išli po susjedstvu i kupili darove od susjeda. Većinom bi im darovali suho meso i jaja. Nedjeljom bi se maskirala djeca, ponedjeljkom mladi, a utorakom stariji. Glavni ophodi maškara bi se odvijali u pokladni utorak. Ljudi su nosili strašne maske te su proizvodili buku, galamu, pjevali su i plesali, a time su htjeli otjerati demone od domova i štala. Ti obredi su apotropejskog karaktera (Dragić, 2012: 158).

U Neoriću početkom zime skupilo bi se nekoliko momaka koji bi bili određeni za barjaktara ili djevera. Po danu bi išli od sela do sela kako bi pronašli jablan. Prije se jablan dobro čuvao i zato ga se sjeklo noću. Jablan se sjekao za barjak. Odsjekle bi se grane da se ne savijaju pod težinom darova i stavio bi se na tavan da se suši da bude lakši i tu bi se čuvao do pokladne nedjelje. Barjak je morao biti pravilan u obliku piramide. U pokladnu nedjelju maškare su se okupljale u jedanaest sati u središtu sela. Maškare su se sastojale od: *dida*, *babe*, *vezira*, *barjaktara*, *jenge*, *neviste*, *diverova* i *cigana* (Dragić, 2012: 164).

U Dugobabama glavni pokladni običaji su se održavali zadnja tri dana, a u ovim ophodima su sudjelovali većinom muškarci, a glavni je bio *dida*, obučen u staru poderanu narodnu nošnju, sa kapom na glavi, tako da mu se moglo vidjeti samo lice, sa zvoncem na leđima i sa mačem ili sabljom u ruci. Ostali momci su bili Turčini koji su imitirali tursku vojsku s pištoljima i sabljama u rukama. Također su u svatovima bili: *nevjesta*, *barjaktar*, *djever*, *jengije* i *kum*, a jedino nije bilo mladoženje. Nevjestu je glumio najljepši momak u selu, a barjaktar je nosio jablan okičen jabukama, orasima i narančama. Povorka bi krenula ujutro. Prvi bi krenuli Turčini koji bi preskakali ograde i sabljama osiguravali boravak maškara ispred kuće domaćina. Maškare ne bi ulazile u kuću, nego bi ih domaćin počastio pred kućom. U kuću je mogla ući samo *baba* s metlom i ako bi u kominu našla luga razmela bi ga po cijeloj kući, a ako bi našla bronzin u njega bi stavila nekakav stari predmet, npr. robu

ili cipelu i pokvarila ukućanima ručak. Domaćin bi *didi* davao komad pršuta ili slanine i on bi to stavio na sablju i nosio do iduće kuće. Kada bi *dida* dobio veći komad pršuta ili slanine njega bi stavio na sablju, a stari komad spremio u torbu. Svatovi, predvođeni *didom*, bi plesali kolo i pjevali pjesme, a ako bi u toj kući bila mlada cura, mogla bi zaplesati s njima. Ako je curin momak bio s drugim svatovima u kolu, morala je nakriti jabuku kroz koju su bili provučeni špagi na kojima su stali stari bajam ili orah namijenjeni njezinom momku. To se stavljalo na barjak koji su djevojke kroz prozor kitile čarapama, košuljama, jabukama, narančama, itd. Nakon što bi dobili darove, svatovi bi zahvaljivali pjesmom. Sljedeća dva dana su se ophodi nastavljali na isti način (Dragić, 2012: 166, 167).

„U Poljicima su poklade ludo, pijano vrijeme.“ Na pokladni utorak se peku uštipci i i obilato se jede meso jer od srijede počinje korizma i nitko ništa ne jede. Taj dan se prave poklade ili krnjeval i pali se krnjo.“¹⁰ (Dragić, 2012: 172).

Na poklade bi išli po drugim selima. Počeli bi na pokladnu nedilju oko podne , a završili na pokladni utorak prid večer. Na Čistu sridu se palia krnje, a danas se samo slama pali. Kršniji momci bi posikli jablan i pokupili ga. S jablana bi ogulili koru, prikratile duže grane i ostavili na tavanu da se osuši. Barjak je triba bit pravilan u obliku piramide. Mačkare se oko podne skupljaju ispred crkve i najstarija mačkara predvodi molitvu Očenaša i drži govor kako se mačkare trebaju ponašati. U nedilju i ponedjeljak se išlo po drugim selima, Neoriću, Sutini i Muću Donjem, a u utorak bi se išlo po svom selu. Tada su se pivale pokladne pisme:

*„Prevari me lole šeprtljavo
Krivi nogu, odnija ga đavo.“*

*„Ajte kući vurešti, mladići,
Nestalo mi petruje u svići.“¹¹*

¹⁰ „Postoji više teorija o porijeklu naziva karneval. Neki smatraju da taj naziv dolazi od latinskog uzvika *Carne vale!*- *Zbogom meso!* Milovan Gavazzi smatra da karneval potječe od latinskih riječi *carrus navalis*= lađa na kolima, koja se nekoć u pokladnoj povorci vozila po srednjoj Europi. Na pokladni utorak, na određenom mjestu se sudi krnji i na koncu ga se spali ili utopi. To folklorno kazalište simbolizira pobjedu proljeća nad zimom koja je bila puna nedaća koje predstavlja krnjo.“ (Dragić, 2012: 161).

¹¹ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

2.7. Korizma

„Riječ korizma dolazi od talijanske riječi *quaresima* i označuje broj četrdeset, odnosno četrdesetodneveno razdoblje koje prethodi Uskrsu.“¹² (Dragić, 2008: 152). Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Prva korizmena nedjelja zove se Čista, druga je Pačista, treća Bezimena, četvrta Sredoposna, peta Gluha (Glušna), a šesta je Nedjelja muke Gospodnje ili Cvjetnica (Dragić, 2008: 152)

Čista srijeda (Pepelnica) označava početak korizme. Tada se na čelo stavlja pepeo, koje simbolizira pokoru i obraćenje. Pepeo simbolizira i smrt tijela i prolaznost ovozemaljskoga života te označuje čišćenje i poniznost. Toga dana se pere i čisti posuđe da se uklone tragovi mesne hrane jer Pepelnicom započinje nemrs koji traje četrdeset dana. Posuđe se pralo u vodi prokuhanoj s pepelom (Čapo Žmegač, 1997: 31).

U vrijeme između Poklada i Uskrsa ima jako malo tradicionalnih običaja. Folkloru u korizmi ima zaista malo. To je tako, jednim dijelom, zbog utjecaja crkve koja u to vrijeme nalaže post, molitvu, odricanje i pokajanje s čime se ne slažu razni svjetovni običaji. Drugi je razlog taj jer je u to doba seljačko gospodarstvo jako siromašno, a ovi običaji zahtijevaju razna gošćenja i darivanja te obilnija blagovanja. Uskrsno doba koje slijedi vrlo je bogato običajima i to je jedan od uzroka siromaštva u folkloru u preduskrsno doba (Gavazzi, 1988: 23).

Korizma je prijelazno razdoblje između poklada i Uskrsa. Narod se korizmenim obredima odvajao od pokladnog razdoblja i pripremao za nadolazeće uskrsno razdoblje tako da bi čistili posuđe, kuću, ali i tijelo. U korizmi se nije pjevalo i veselilo, a mladi se nisu vjenčavali (Čapo Žmegač, 1997: 21). U ovom razdoblju vjerski život je intenzivniji, više se moli, češće se ispovijeda, a česte su i pobožnosti križnog puta. Od ranoga kršćanstva u korizmi se kao oblik pokore i pripreme za Uskrs propisivao post i nemrs.¹³ Zakoni o postu i nemrsu su se mijenjali tijekom stoljeća. U prvim stoljećima kršćanstva tijekom cijele korizme bio je dopušten samo jedan obrok dnevno, koji se uzimao navečer i nije smio sadržavati meso

¹² Mnogi su biblijski događaji trajali četrdeset dana. Izraelski narod je četrdeset dana lutao pustinjom. U Bibliji se također spominje potop koji je trajao četrdeset dana. Mojsijev boravak na Sinaju, putovanje proroka Ilije prema Horebu, vrijeme kroz koje je Jona propovijedao Ninivljanima, a Golijat stajao nasuprot Izraelu trajali su četrdeset dana. Isusov boravak u pustinji je trajao četrdeset dana.

Što se tiče blagdana kršćanske liturgijske godine, četrdeset dana je razdoblje između Martinja i Božića, Božića i Svijećnice, Poklada i Uskrsa te Uskrsa i Spasova (Čapo Žmegač, 1997: 28).

¹³ „Nemrs je suzdržavanje od namirnica mesnog porijekla, a post je potpuno odricanje od hrane, odnosno uzimanje samo jednog potpunog obroka dnevno.“ (Čapo Žmegač, 1997: 42).

niti hranu mesnog porijekla (mlijeko, sir, maslac, jaja). Već u kasnome srednjem vijeku sredinom dana se moglo jesti te se navečer mogao pojesti još jedan obrok pri kojemu se, međutim, nije smjelo najesti do sita. U devetom stoljeću se pojavio običaj da se od zabrane izuzima hrana mesnog porijekla, dakle bilo je zabranjeno jesti isključivo meso (Čapo Žmegač, 1997: 42). Danas u korizmi ljudi poste prema osobnim željama, svatko sebi odredi dane koje će postiti, jedino se petkom obavezno posti. Također se svatko nastoji odreći onoga što jako voli da bi se podsjetili muke koju je Isus pretrpio za nas. Ljudi se najčešće odriču alkohola, cigareta i drugih poroka (Dragić, 2008: 153).

Za vrijeme korizme crkvena zvona se nisu oglašavala, a na misu se pozivalo posebnim drvenim instrumentima (Čapo Žmegač, 1997: 26).

U ovom razdoblju su se određenim postupcima izdvajali neki dani. Sredinom korizme na trenutak se prekidao post i pokora, a pete korizmene nedjelje kućne slike svetaca i raspela su se prekrivali tamnim rupcima (Čapo Žmegač, 1997: 25).

*Vrime Uskrsa počinje kad završe poklade. U nas se kaže: „Od Poklada do Uskrsa nema mrša!“ Početak korizme je Čista srida i tad je bio običaj da žene logom operu suđe od masnoće, a dica bi po selu vukla komoštre i tako ih očistili od masnoće. Reklo bi se: „Čista srida čisti criva!“ Postilo bi se sve dane samo bi četvrtkom i nediljom jeli malo slanine i mesa a neko bi se zavjetova i jeo samo kruva i vode cilu korizmu. U vrime korizme se nikad ne održavaju svadbe i zabave.*¹⁴

2.8. Cvjetnica

Cvjetnica ili Nedjelja muke Gospodnje je se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u *Veliki tjedan*. Na taj dan se slavi Isusov ulazak u Jeruzalem prije Pashe. Taj događaj je opisan u sva četiri evanđelja. Narod je dočekaao Isusa mašući palminim i maslinovim granama, rasprostirući svoje haljine putem kojim je Isus išao jašući na magarcu.

U spomen na taj događaj, na Cvjetnicu se obavljaju procesije s blagoslovljenim maslinovim i palminim grančicama te se na svetoj misi čita Isusova muka (Dragić, 2008: 157).

¹⁴ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

Taj dan su se u crkvu su se nosile proljetne grančice i cvijeće, najčešće maslinove, palmine, vrbove ili drijenkove grane. Te blagoslovljene biljke su se koristile za različite svrhe: za zaštitu ljudi, životinja, kuće i dvorišta te za plodnost polja. (Čapo Žmegač, 1997: 25).

Na Cvjetnicu bi se mladi ljudi umivali izvorskom vodom u koju se dan ranije stavljalo tek ubrano proljetno cvijeće. U izvorsku vodu se također stavljao i drijen. Ova biljka u narodu predstavlja metaforu za zdravlje te se vjerovalo da umivanje donosi zdravlje i ljepotu lica. To nam govori poslovice *Zdrav kao drijen!* (Gavazzi, 1988: 25). Proljetno cvijeće, drijen, ružmarin, lovor, vrbe i lijeske se taj dan su se nosili u crkvu na blagoslov i tako bi dobivali moć da nose zdravlje ljudima, životinjama te da štite kuću i dvorište (Gavazzi, 1988: 26). Blagoslovljene grančice ljudi bi zataknuli na svete slike i raspelo i vjerovalo se da će im one donijeti zaštitu od zla, sreću i zdravlje. Grančice bi se također ostavljale u polju i vjerovalo se da će tako urod biti bolji (Čapo Žmegač, 1997: 88).

*Korizma završava Velikim tjednom koji započinje Cvjetnicom. Bia je običaj da se prije Cvjetnice ubere ljubica, drijenka badema i stavi u vodu sa malo blagoslovljene vode. Ujutro bi se svi u obitelji umili tom vodom. Posli svi idu u crkvu i nose grančice masline, jele i javora na blagoslov. Te grančice se posli stavljaju u kuću, staje, vinograde jer se viruje da ih štiti od zla. Također bi ih nosili na grobove pokojnika.*¹⁵

2.9. Veliki četvrtak

Veliki ili Sveti četvrtak je dan Isusove posljednje večere. Ovim danom katolici se intenzivno spremaju za slavljenje Uskrsa. Na Veliki četvrtak je Isus posljednji put proslavio sa učenicima blagdan Pashe te je ustanovio svetu misu. Taj dan je razlomio kruh i popio vino i na taj način je vjernicima ostavio svoju krv i svoje tijelo te je pobijedio zloću i smrt. Nakon večere ga je izdao jedan od njegovih učenika i tada su ga utamničili. U dvorani posljednje večere svojim učenicima je oprao noge i to simbolizira gostoprimstvo. To znači da je uspostavio čvrst odnos između Boga i ljudi govoreći: „Ovo je krv koja se proljeva za vas i za sve ljude na oproštenje grijeha.“ (Dragić, 2008: 160).

¹⁵ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjič, rođena Paštar 1936. godine u Gizdavcu.

Na ovaj dan u raznim krajevima Hrvatske se izvodi uskršno scensko prikazanje čuvanje Kristova groba. Ovo prikazanje je srednjovjekovnog porijekla. U Velikom tjednu, najčešće na Veliki četvrtak, Božji grob uređuju mještani, časne sestre i crkveni službenici.

Krajem devetnaestoga stoljeća u Poljičkome kraju s jedne strane oltara bi se izradio grob i čuvao se od Glorije na Veliki četvrtak do Glorije na Veliku subotu. Svaki sat bi se izmjenjivala po dva čuvara koji su stajali jedan nasuprot drugoga. Mnogo ljudi ta tri dana bi postilo ne pijući i ne jedući ništa. Narod bi molio na Gospodinovu grobu, a nije se smjelo sjediti već se stajalo ili klečalo. I u današnje vrijeme ljudi mole po sto *Očenaša* i sto *Zdravo Marija* u čast Isusovoj mucu (Dragić, 2009: 23).

Od Velikog četvrtka do Uskrsa crkvena zvana ne bi zvonila jer se ljudi prisjećaju Isusove muke i ležanja u grobu pa se na misu pozivalo lupkanjem po drvenoj ili metalnoj ploči. Tih se dana u crkvi i izvan nje nastojalo izbjeći sve što je davalo zvuk. Nisu se čule orgulje, a seljaci su stoci skidali zvonca oko vrata (Čapo Žmegač, 1997: 72).

*Na Veliki četvrtak se za ručak priprema zelje, blitva, kupus ili mišan. Još se spremaju srdele i beskvasni kruv. Kod kuće bi molili krunicu.*¹⁶

2.10. Veliki petak

Veliki petak je dan kada se kršćani sjećaju Isusove muke i smrti. „Zajedno s Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno trodnevlje (Dragić, 2008:172). „Na ovaj dan se ne slavi misa, a na oltaru nema križa, cvijeća, ni svijeća. To simbolizira Isusovu muku i smrt (Dragić, 2008: 172).

Velikom petak je vrlo značajan za hrvatski narod. Taj dan nije obilježen nikakvim osobitim običajima, osim nekih koji nisu vezani samo za ovaj dan. Taj dan se nije smjela obrađivati zemlja jer je već tada Isusovo tijelo bilo u njoj (Gavazzi, 1988: 30).

U Velikome tjednu, a najčešće na Veliki četvrtak i Veliki petak kršćani bojažu jaja za Uskrs. Ta jaja su se na Uskrs blagoslovila u crkvi, a njihove ljuske su se prosipale u vrt ili polje i vjerovalo se da će tako urod biti bolji i da će plodovi biti zaštićeni od bolesti (Gavazzi,

¹⁶ Zapisala sam 2012. u Splitu. Ana Šunjuć- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

1988: 27). Uskrsna jaja su glavni dar za Uskrs. Roditelji su jaja i peciva darivali djeci, djevojke mladićima (i obrnuto), kume kumčadi i slično.¹⁷ (Čapo Žmegač, 1997: 26)

Cijelo korizmeno razdoblje je doba kada treba činiti dobra djela, a to se pogotovo moglo činiti na Veliki petak kada je bio dan davanja *lemozine* i milostinje siromašnim mještanima. Ovaj dan je najžalosniji dan u katoličkoj godini i dan kada narod posti. U većini mjesta narod se potpuno suzdržavao od jela, a u Poljicima se kuhao kiseli kupus, grah, bob i leća pomiješani sa pšenicom ili krumpirom, a začinjeni solju i maslinovim uljem (Čapo Žmegač, 1997: 39, 46). Dok se na Uskrs nosila lijepa i svečana odjeća, tokom cijele korizme se nosila jednostavna odjeća, tamnih boja, a djevojke nisu nosile nakit te su nosile marame na glavi pri izlasku iz kuće, pogotovo kad bi išle u crkvu (Čapo Žmegač, 1997: 48).

Uz ovaj dan se veže vjerovanje vezano uz Isusovu muku i krv koja je toga dana prolivena. Vjerovalo se da na Veliki petak valja popiti malo crnoga vina. U Poljicima bi se reklo: *U veliki petak koliko se vina popije, onoliko krvi u žile navrije* (Čapo Žmegač, 1997: 74).

Za Uskrs se spremao slatki i slani kruh. Obe vrste kruha su se spremale od pšeničnog brašna koje je smatrano boljim i finijim. U gornjim Poljicima se spremala pogača:

Pogača je u gornjin Poljicin (u drugin malo se čini) puno cinjeno jiće, nosi se za dar, a peče se uvijek na kominu pod cripnjon. Kaže se: „Lipe su ti oči- pri pogači.“ (Čapo Žmegač, 1997: 178)

*Na Veliki petak se tribalo izmolit trideset tri krunice. Tog se dana ne smi ništa raditi. Ide se u crkvu na Muku Isusovu. Taj dan je post i sprema se riba, bakalar, a pije se crno vino. Još se na Veliki petak događa procesija i čuvanje Kristova groba. Starije žene su prije uvijek na procesiju išle nakokuljene ka kad bi se nakokuljile kad bi im umra neko iz obitelji.*¹⁸

¹⁷ „Jaje je simbol periodične obnove prirode i ponovnog rođenja, a u kršćanstvu je ono simbol novoga i vječnoga života što ga je Isus svojim uskrsnućem omogućio ljudima.“ (Čapo Žmegač, 1997: 147).

¹⁸ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjuć- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

2.11. Bila subota

I na Veliku subotu kao i na prethodna dva dana u crkvi se ne oglašavaju zvona. I na taj dan na oltaru nema cvijeća te se ne slavi sveta misa. U kasnim večernjim satima počinje vazmeno bdijenje koje završava svetom misom. Ta misa je vrlo svečana jer označava Kristovu pobjedu nad smrću. Bdijenje počinje službom svjetla. Prvo se blagoslivlja vatra izvan crkve i na njoj se pali uskrсна svijeća koja simbolizira uskrsloga Isusa Krista. Svijeća se u procesiji unosi u crkvu u kojoj su ugašena sva svjetla. Kada se uskrсна svijeća unese u crkvu, i vjernici pale svoje svijeće te se pale sva svjetla u crkvi. Nakon toga se pjeva blagoslov uskrсноj svijeći. Drugi dio bdijenja je Služba riječi. Tada se čitaju tekstovi iz Svetoga pisma, pjevaju se psalmi u kojima se hvale Božja djela i sluša se Božja riječ o stvaranju. Nakon toga se pjeva pjesma *Slava Bogu na visini* i oglašavaju se orgulje i sva zvona na crkvi te se upale svjetla na oltaru. Ovakva svečanost simbolizira Isusovu pobjedu nad grijehom i smrću. Nakon službe riječi se krsti krsna voda te nakon toga slijedi euharistija kojom završava vazmeno bdijenje (Dragić, 2008: 170).

Na Bilu subotu bio je običaj da se svi umivaju s vodom koja je taj dan blagoslovljena u crkvi. Ako netko ne bi imao svete vode trebao bi se umiti na vrelima i potocima. U Dalmatinskoj zagori na Bilu subotu bi se ispred crkve palila vatra koju bi svećenik blagoslovio. „Vatra u kršćanskoj simbolici označava mučeništvo i vjerski žar te pobjedu svjetla nad tamom. Narod joj pripisuje demonska svojstva te se vjeruje da tko uspije preskočiti vatru, pobijedit će demone.“¹⁹ (Dragić, 2007: 376).

Za Veliku subotu je karakterističan običaj obnove kućne vatre. Ujutro ispred crkve se zapali vatra i svećenik je blagoslovi. U nekim krajevima svećenik vatru zapali u crkvi. Kasnije svatko kući nosi dio te vatre, gasi vatru koja već gori i s blagoslovljenom vatrom pali novu vatru ili bar blagoslovljenu vatru baca u već zapaljenu (Gavazzi, 1988: 32, 32). U Poljicima se smatralo da blagoslov neće napustiti kuću sve dok se obnovljena vatra ne ugasi (Čapo Žmegač, 1977: 104).

Na Veliku subotu, a ponegdje i na Uskrs se nose jela na blagoslov. Jedna osoba iz obitelji u košari nosi jela koja će se jesti taj dan. Najčešće su se nosili kruh, jaja, uskrсна peciva, sol, sir, luk i meso. Raširen je bio običaj da bi žene ili cure koje bi nosile jelo na blagoslov, odmah poslije blagoslova otrčale doma jer se vjerovalo da tko prvi stigne do svoje

¹⁹ Bolesti su u narodnoj percepciji demonska bića.

kuće, njegov će dom biti najradosniji te godine. Cure su vjerovale ako stignu prve, da će se udati. Kada bi se jelo pojelo, mrvice i ljuske od jaja se ne bi smjele baciti, već su se spremale u slučaju neke bolesti ili su se rasule po vrtu i polju (Gavazzi, 1988: 37).

Velika subota je bio zadnji dan kada se čuvao Kristov grob kojeg su čuvali muškarci odjeveni u svečane odore. Na Veliku subotu kada bi čuli zvona koja označavaju uskrснуće stražari bi pali na zemlju i pobjegli (Čapo Žmegač, 1997: 38).

*Na Bilu subotu u crkvi se blagoslivlja oganj. Vatru ispred crkve zapali fabricijer i onda je svećenik blagoslovi. Vjernici bi te ugarke uzeli i stavljali ih među blago jer su virovali da će ga sačuvati od bolesti. Na Bilu subotu je običaj umiti se kad zvoni Glorija, a to je u podne.*²⁰

2.12. Uskrs

„Riječ Uskrs dolazi od glagola *krsnuti*= oživjeti, dići se te od *Vazam*, *Vuzem* (prema *v'zeti*- tj. doba kada se ponovo uzima mrsna hrana) (Dragić, 2008:173).“ Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer nas je Isus Krist svojim uskrснуćem spasio od grijeha. Na početku se Uskrs slavio svake nedjelje, a od drugoga stoljeća se slavi jedan put u godini nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Ovaj blagdan potječe od židovskog blagdana Pashe. Na taj blagdan su Židovi slavili Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskog ropstva. Kršćanska vjera se temelji na Isusovom uskrснуću, odnosno na prijelazu iz smrti u život (Dragić, 2008: 173, 174).

Uskrsni folklor je mnogo siromašniji od božićnoga. Na Uskrs je bio običaj da svatko tko je živio dalje od kuće se vrati obitelji. Obitelj koja ne živi zajedno okupljala se toga dana oko blagdanskoga stola na kojemu se nalazila do tada zabranjena hrana koja se prethodni dan blagosloвила u crkvi. To čini taj obrok jedinstvenim cijeloj godini (Čapo Žmegač, 1997: 189).

*Na Uskrs ujutro svako u obitelji pojede blagoslovljeno jaje i mora paziti da mrvice ne padnu na pod. Poslije jede slanina, pršut i kuhana suva rebra sa manistrom. Na uskrsni ponedjeljak je običaj da mladost ispred crkve zaigra kolo. Također je bio običaj da na Mali Uskrs punica zeta dariva jajima.*²¹

²⁰ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

²¹ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

Nakon prvog dana Uskrsa, koji se slavio unutar obitelji, drugi dan Uskrsa- Uskrsni ponedjeljak se slavio izvan obitelji. Djeca su se na ulicama i livadama igrala jajima, a mladi bi taj dan napokon počeli plesati i veseliti se jer je kroz cijelu korizmu to bilo zabranjeno (Čapo Žmegač, 1997: 26).

2.13. Sveti Jure

Svetoga Juru štiju mnogi narodi, pa tako i Hrvati. Dokaz tome su mnoge crkve koje su posvećene upravo ovome svecu. On je bio rimski časnik te je mučen i pokopan u Kapadociji (Mala Azija) 23. travnja 303. godine, a na njegovom je grobu izgrađena katedrala. Sveti Jure je bio zaštitnik Poljičke Republike. U narodu se pričaju mnoge legende koje govore o čudima koje je napravio te je kod nas prepoznatljiv motiv sv. Jure koji je kopljem proboio zmaja. Ta legenda se od sedmog stoljeća prikazuje na dan sv. Jure u njegovim svetištima. Sv. Jure je u narodnoj tradiciji zaštitnik ratara, pastira, konja, stoke, zelenila i usjeva (Dragić, 2007: 377, 378).

Na ovaj dan su ljudi zelenilom kitili sebe, životinje, domove i štale, a vjerovalo se da će zelenilo otjerati zle sile i demone. Dakle, ovo kićenje zelenilom ima apotropejski karakter, a i sam sv. Jure se pojavljuje u zelenilu u mnogim pričama. „Zelenilo je boja proljeća i simbolizira nadu te pobjedu proljeća nad zimom, odnosno pobjedu života nad smrću.“ (Dragić, 2007: 378). Dan sv. Jure označavao je kraj zime i početak toplijeg vremena (Dragić, 2007: 378).

U Neoriću, Sutini i Muću Gornjem domaćice su se rano ustajale i iznad ulaznih vrata bi okitile kuću rašeljom i bršljanom (Dragić, 2013: 291).

Nekoć su se navečer, na ovaj dan palili krjesovi, a taj obred je imao apotropejski karakter (tjerao je nevrijeme iz sela). Mladi ljudi bi preskakali preko tih krjesova vjerujući da će tako do idućeg *Jurjeva* ostati zaštićeni od groznice (Dragić, 2007: 383). „Krjesovi su lomače izrađene od drača, borovice, slame i slično.“ (Gavazzi, 1988: 57).

U rano jutro na ovaj dan bi se škropila svetom vodom štala i stoka kako bi cijelu godinu ostala sačuvana od vukova, bolesti i demona, a prije izlaska sunca travari su brali trave kojima su liječili ljude. U rano jutro bi se također umivalo vodom u koju su se stavljalo proljetno bilje i smatralo se da će tako lice biti ljepše i zdravije. Obredi na sv. Juru su bili

popraćeni narodnim igrama i pjesmama. Te pjesme su bile raznovrsne, u njima su se ispreplećali razni ljubavni, vjerski i mitski motivi (Dragić, 2007: 378, 379). Na ovaj dan bi se šibale domaće životinje zelenom blagoslovljenom grančicom vjerujući da će ih se tako zaštititi od bolesti (Gavazzi, 1988: 57).

U Dalmatinskoj zagori domaćica bi izašla iz kuće i poškropila dvorište svetom vodom i soli i to je služilo kao obrana protiv zmija.²² (Dragić, 2013: 288)

Na ovaj blagdan su se u Neoriću održavale procesije kroz polja na kojima bi se molilo za plodnost, a danas se održava procesija oko crkve te se blagoslivlja polje (Dragić, 2013: 291). Običaj je i da se na ovaj dan ponesu razne proljetne trave na blagoslov. Nakon blagoslova te trave se isjeckaju i pomiješaju s brašnom i soli i daju domaćim životinjama da pojedu. Vjerovalo se da će tako stoka biti zdrava. Te trave su koristile i da potjeraju nevrijeme. Zapalili bi ih ispred kuće i vjerovalo se da će to potjerati nevrijeme iz sela (Dragić, 2013: 292). U ovom selu *Jurjevo* se smatralo novom godinom za životinje te se prema ovom danu računala starost životinja.

U Neoriću, Sutini i Muću Gornjem domaćice bi iznijele svu odjeću na zrak prije sunca i vjerovalo se da je onda neće pojesti moljci. Na ovaj dan žene ne bi radile ženske poslove, kao što je šivanje, pranje, itd. (Dragić, 2013: 309).

Na dan sv. Jure stari Poljičani su se okupljali i birali kneza. Smatrali su i da ako na ovaj dan pada kiša, godina će biti rodna. Stari Poljičani su govorili: *O Jurjevon proliće je, pup rastvara, gora se zeleni. Dobro je da na taj dan malo porosi, bit će rodna godina* (Dragić, 2013: 309).

Blagdan Svetog Jure karakteriziraju i ljubavna proricanja. Tada su se sadile određene biljke, npr. dva pera luka vezana različitim koncima. Vjerovalo se da će se djevojka udati na onu stranu na koju se biljka nagne (Dragić, 2013: 287).

U poljičkome kraju na ovaj blagdan se tradicionalno izvodila jurjevska kolenda²³
Poljičani poštovani:

²² „Kod mnogih drevnih naroda zmija je bila predmet kulta jer se smatra da je ona izvor svih nevolja na svijetu pa je treba umilostiviti. U kršćanskoj je simbolici zmija poistovjećena sa sotonom.“ (Dragić, 2013: 288)

²³ „Kolenda je riječ mnogostrukoga značenja: skupno pjevanje muške djece, mladića i odraslih ljudi; obred, ophod, pjesma; božićni kruh, božićno darivanje, božićna vatra, božićna slama koja se prostirala po sobi; Badnji dan, Novu godinu. Kolenda znači i krijes koji se palio na Jurjevdan i na Ivandan (24. lipnja) te krijes koji se palio dok su se birali seoski kraljevi. Koledom su se nazivale i obredne vatre koje su palili uskoci. Koledarske pjesme su se izvodile i na ove blagdane: Svi sveti, Sveti Martin, Sveta Katarina Aleksandrijska, Sveta Barbara, Sveti Nikola, Sveta Lucija, Sveti Toma i Uzašašće.“ (Dragić, 2013: 307)

*Poljičani poštovani,
od svih sela odabrani,
čestito vam Jurjev danak
Jurjev danak vaš sastanak.
čestito vam Jurjev danak
Jurjev danak vaš sastanak.*

*Tri potoka tekla vami,
na dobro am Jurjev danak doša.
Prvi mlika tekla vami,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Drugi uja teka vami,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Treći vina teka vami,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Čestito vam Jurjev danak,
Jurjev danak vaš sastanak.*

*Pčele suncu zastupile dvore,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Bile ovce napunile tore,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Žuti klasi priplavili poje,
na dobro vam Jurjev danak doša.*

*A rodi vam izorali more,
na dobro vam Jurjev danak doša.
Poljičani poštovani,
od svih sela odabrani,
čestito vam Jurjev danak,
Jurjev danak vaš sastanak (Dragić, 2013: 307).*

Kod nas se sveti Jure slavi dvadesettrećeg četvrtog. Mlađe žene iz kuće se dignu rano i vrata o kuće okite rašeljkom i bršljanom. Prije nego izađe sunce

triba svu vunenu robu izvaditi da se prozrača da ne bi u nju ušli moljci. Posli se ide u crkvu na misu i nose se na blagoslov proljetnje trave i posli se te trave isickaju, pomišaju sa brašnom i soli i daju blagu. Isto bi te trave korisrili da potiraju neveru. Zpalili bi ih ispred kuće i virovalo se da će to otirat nevrime iz sela. Svake godine ide procesija od crkve do križa na brdu i župnik na taj dan blagoslovi polje.²⁴

2.14. Sv. Ivan Krstitelj - Svitnjak

Na blagdan rođenja sv. Ivana Krstitelja (24. lipnja) su se palili svitnjaci (krijesovi). Oko svitnjaka bi se okupili svi mještani te plesali i pjevali prigodne pjesme. Seljaci su po poljima palili krijesove nadajući se da će im polje bolje roditi. „Vatra, pepeo i ugljevlje od krijesa u ivanjskim obredima imaju apotropejsko značenje.“ (Dragić, 2007: 384).

Na ovaj se blagdan pale svitnjaci. Dvi- tri kuće bi se skupile i zajedno palile svitnjak. Onaj ko bi zapalija svitnjak bi se prvo prikrižia. Posua svitnjak sa blagoslovljenom soli i izmolia vjerovanje. Oko svitnjaka bi se svi skupili i stari i mladi i veselili se i igrali kolo. Mlađarija bi preskalala vatru, a stari bi grijali leđa jer su virovali da će ih zaštititi od boli. Kad bi nesta plamen i žar, ujutro prije izlaska sunca bi hodali bosi po lugu i to je spriječavalo nastanak buganaca.²⁵

²⁴ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

²⁵ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

3. Nekadašnji život

3.1. Rođenje djeteta

Prije se uvijek tilo da prvo bude muško dite. Tako bi mladoj kad se vinčavala dali muško dite i da se tri puta okrene naoposun i tribala ga je darivat bičvicama da bi rodila muškoga. Ženu koja nije mogla imat dice su zvali bezdička, a trunu zababna. Znali bi da je muško dite ako ako ga nosi zada, a ako ga nosi visoko znači da je žensko. Ako je trudnica bila željna neke hrane i uvatila se za neki dio tila, na tom bi mistu ditetu ostala želja u obliku hrane bilo vina, grožđa ili bio čega. Žene su rađale kod kuće, a ne u bolnici ka danas. Pomognu joj svekrva i žene iz sela, a kad bi je bolilo došla bi babica i trudnica bi je znala čapit na kosti i trest ta bi dite izašlo šta prije. I još ako bi žena za vrime trudnoće dobila pjege na licu posli porođaja bo joj dali da popije vina i cukra da se oznoji i da pjege iziđu sa znojem. Dite okupaš u toploj vodi, poviješ ga i staviš i bešiku. Žene bi znale stavljat kršćene ditetu u bešiku i komadić kruva. Kad bi se dica igrala morali bi u kuću kad padne mrak. Jedan dida je uvijek vika: Dica, u kuću, sunce zalazi, đavli polaze!“ Ako materi ne bi još došlo mliko, onda bi joj neka druga žena dojila dite, a matere su znale dojit dicu i do 3 godine. Ako bi ditetu bilo nešto loše žene su nosile kod župnika njegovu kapicu i košuljcu na blagoslov da ozdravi i išle su u Sinj na zavijet Gospi i tražile pomoć. Uvijek su govorili ako ditetu rano niknu zubi da će mater opet zatrudnit, a otac bi ditetu uvijek da poklon kad mu nikne prvi zub.

Kad bi se dite krstilo muški bi ima kuma, a ženska kumu. Dite je do crkve nosila baba ili tetka, a ispred crkve bi ih čekali kuma ili kum. Posli krštenja se išlo na ručak kod roditelja. Muškome bi se imo dalo po didi, a ženskoj po babi i često bi dici davali imena porodbini sa očeve strane. Bila su tamo četiri brata i sva četvorica su dala sinovima imena po ocu i onda su dica imala imena i oca i dida na primjer Jozo Antin, Jozo Perin... Par dana nakon poroda žene iz sela bi išle na babine i donile bi joj jaja šećera, masla, kolača, a muškom ditetu bi donili čurek ispisan. Prije bi žene rađale po sedan, osan dice, a ne ka danas.²⁶

²⁶ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

3.2. Sklapanje braka

Šta se tiče vjenčanja nije to bilo puno različito od ovoga danas. Jedino šta je sve bilo puno skromnije jer niko nije ima para za pir. Živilo se o motiki i o blagu. Mladi bi se upoznali oko crkve, na dernecima i na ispašama. Momci su gonjali cure i to za dešepet onome kome se cura obećala. Čak je prije znalo bit da bi momci curi dolazili kući na silo. Cura bi pomela i očistila kužinu. Uz curu je uvek bila jedna starija žena, a ako bi u kući bila mlađa sestra ona ne bi tu smila bit da se neki momak ne zagleda u nju jer je bilo pravilo da se starija sestra mora prva udat. A cura nije smila sist kraj momka, a kamoli da je on uvati za gnjate. Kad bi se oni zaljubili onda bi joj sidit doša samo jedan momak. Divojke su gledale koliko mladi ima u džepu. Bilo je dobro da je muž jedinac i da ne dili imanje sa braćom. Ovako kaže: „Neću majko di su četiri brata, jedna kuća a četvora vrata.“ Prije je bia stari običaj da bi momkov otac ili braća ili ujak il bilo ko od muških u obitelji išli na prsten. Momak bi svoju zaručnicu darova prstenom, jabukom i kolačem, a otac vinom. Stavili bi na kolač jabuku i na jabuku prsten i zaprosili mladu. Dogovorili bi se kad će bit svadba, a mlada bi im na kraju poklonila šugaman, košulju i bičve. Zručnik bi posli zna zapucat da obavijesti cilo selo da je cura isprošena. Posli prošnje zaručnici bi išli svećeniku i svećenik bi tri sljedeće nedilje na misi obavještava seljane da se oni žene i pita jel ima kakvih zapreka. Posli nekoliko dana svekrva bi išla kod mlade i donila bi joj poklona. Dava bi se sapun, rakija, kolač i tako. Nisu svi imali isto para za pir. Tako bi se znalo dogodit da ne bude pir isti dan kad i vjenčanje, a pir bi se napravio kad bi se skupilo para. Jedna žena mi je bila pričala da su oni u crkvu išli samo sa kumovima i posli crkve su došli kući na ručak i svekrva in je skuvala puru sa maslinovim uljen. Vjenčanje bi uvek bilo subotom, a pir nediljom. Mladoženja je ima kuma , ali bi ga znala imat i mladenka. Taj mladenkin kum mora čuvat mladenku i da joj neko od svatova ne ukrade cipelu jer će je on morat otkupit. Prije pira bi se dogovorili oko visine cijene za cipelu. Mladoženjin zet je najavljuje dolazak svatova. Kad bi dolazili ovi s mladenkine strane, on bi se tribo odvojiti i vidit jel slobodan put i najavit da dolaze svatovi. Nosila bi barjak sa šudarom, jabukom i kolačem i to je sve nataknuto na konop i zove se kičanica. Svatovi bi se okupili u mladoženjinoj kući. Još je bia običaj da se zagru sa šudarima. Kad bi mladenci bili iz istog sela mladoženja nebi iša po mladu nego je čeka ispred crkve. Bia je običaj da kad svatovi ne uđu odma u kuću. Djever ili kum bi pregovarali s curinim bratom i tražili mladu. Domaćini bi im doveli lažnu mladu koja bi bila starija žena prerusena u ovčju kožu. I onda bi oni tražili da im plate ovcu koju su oni čuvali i gonili na pašu i kum bi tribo otkupit mladu. Prije nego je kum da novac za mladu niko nije smija ništa popit jer ako bi neko s mladine strane popija

nešto onda onda kum ne bi triba dat pare. Tek kad je mlada otkupljena smatra se da je ušla u novu obitelj, a onda počinje veselje. Mlada za sriću triba nešto obući na izvrnutu stranu i još nešto staro i nešto posuđeno. Posli vjenčanja se triba dat nešto svećeniku. Prije je bio običaj da mu mladenka da rubac, a mladoženja vina i komad pečenog janjca, a danas mu se daju novci. Posli crkve se išlo u mladenkinu kuću i tek nakon toga u mladoženjinu. A prije toga je kum triba otkupit dotu. Još je bio običaj da mladenka baci jabuku u koju su utisnili kovanice priko krova mladoženjine kuće i priko crkve. Ako ne bi uspila pomoga bi joj djever jer se jabuka nije smila vratit na istu stranu. Također bi znala svekrva prosut po postelji riže jer je to značilo plodnost. Još su poznati običaji da mlada baca buket i ona koja ga uvati će se sljedeća udat i imat sedam godina sriće. Mladoženja zavezanih očiju mora mladoj skinut podvezicu i baciti je. Momak koji uvati podvezicu pleše sa curom koja je uvalila buket.²⁷

3.3. Ples i igre na dernećima

Kada bi se slavile svetkovine išlo se na derneke. Tada bi se se ljudi upoznavali i družili. Cure su tražile momke, a momci cure. Cure bi skupa išle i gledale momke i čekale da joj koji priđe i pita je da sa njim zaigra kolo. I tako su mladi ljudi igrali i znalo bi se onda dogoditi da se u kolo uvate i stariji ljudi. Momci bi zajedno prišli curama i pitali ih jesu li za u kolo i rijetko koja cura bi rekla da neće ionda bi u parovima plesali. Cure bi se posebno uredile i obukle narodne nošnje. Momci bi se isto uređivali. Nosili su opanke, suknene bičve, košulje, a na glavi im je bila crvenkapa. Dica su rijetko imala kola. Ako je to ikad bilo, onda bi to samo bile curice koje bi oponašale ono šta bi vidile od odraslih.²⁸

²⁷ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

²⁸ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

3.4. Način života

Uh, kako se tada teško živilo. Puno se radilo. Najviše se uzgajalo blago i obrađivala zemlja. Sijali smo pšenicu, ječam i kukuruz, a sadili smo kumpir i još nešto povrća. Muški bi išli radit u Kaštel Sućurac, Solin i Split. Najviše su obrađivali kamen i vraćali su se kući sa starim kamionom koji je u košu ima one klupe za sidenje. Dok su muški radili žene su doma pazile na kuću i dicu, donosile su vodu sa bunara. Liti kad bi u bunaru nestalo vode natovarile bi vučije na magare i donosile s izvora vodu. Tamo je tribalo malom posudom uzimati vodu iz izvora i paziti da se voda ne zamuti, naliti ih u vučije i natovariti na magare ili na leđa i nositi to kući. A žene su isto znale zarađivati. Mlade cure bi išle u Slavoniju obrađivati zemlju. Plaća bi im bila u kukuruzu i pšenici i nešto bi novaca dobile. Jedino se nije radilo nediljom i blagdanom. Onda bi se ljudi u selu okupljali. Muški bi igrali na balote, a žene i bake su sidile sa strane. Ako bi nekome neko umra onda bi se makli od te kuće da se nebi glasno pričalo ili smijalo ispred te obitelji, a ako bi se neko ženija ili dobija dte namjerno bi se išlo kraj te kuće da se vidi šta ima i veseli. Kad bi se poslije podne vratili sa mise, svi bi se okupili na guvnu i tu bi se zabavljali dok ne zađe sunce. Igralo bi se našijavice, na balote i pivali bi ojkavicu. Onda kad bi bila berba grožđa svi bi išli u polje i brali grožđe i to smo na leđima ili na magarcima prenosili u drvenim kašetama. Dica bi išla u vinograd plašiti tice sa klapalicom. Subotom bi išli na pazar u Split ili u Sinj. Išlo se rano u zoru jer je na pazaru tribalo bit već u šest, jedan ujutro. Tamo bi prodavali jaja, mliko, trešnje, šljive i tako. Za to šta smo prodali bi kupili ulje, sol, šećer i petrolej. Kada bi tribalo u doktora išlo bi se u Donji Muć. Žene bi sa dvoje, troje dice išle pješke pa bi na magarca zavezale par kašeta i unutra stavile dicu. Kad bi se na proliće ošišale ovce, na lito bi se ta vuna oprala i očešljala da bude mekana. Od toga bi se radila klupka vune koja su se spremala u skrinji i od njih se radila odjeća. Roba bi se prala sa sapunom koje su žene samo radile tako da bi se praseće meso kuvalo sa sodom i to ti se pretvoti u sapun. Kad su u selo došle voda i struja sve je postalo lakše.²⁹

Naš kad bi se dizali, u ponoć, jedan i stavi na mazgu ili magarca, ovisi kako je ko ima i na pazar u grad da bi stigli u četiri, pet. Mazge bi vezali kod jedne žene u Radunici šta smo joj platili da ih čuva. I onda smo išli na Pazar prodavati. Prodavali bi šta smo imali, oskuruše, trišnje, kupus i tako. Misliš da smo išta jili? Ne bi se okusila ničega okusila cili dan. E da je

²⁹ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

*meni bilo tad pojest naranču il popit čašu soka, al ništa. Stali bi tu dok ne zvoni zdravo Marija, to ti je u osan i vratili bi se doma. Kad san bila mlada bia je dogovor da jedanput tjedno svako ide po drva. Ja bi ti se skroz penjala iz brdo i skakala priko kamenja da bi našla ona suvlja, lipša, a i ovce san čuvala. Odvela bi ih u brdo na ispašu i cili dan bi stala sa njima. Imali smo i krave i njih bi muzli da bi dobili mliko. Mi smo još držali svinje. Njih smo o Božiću klali i onda bi ih solili i sušili. Od njih bi posli radili pršute koje bi sušili i kobasice.*³⁰

3.5. Pranje odjeće

*A kad san ja bila mlada sve se na ruke pralo. U kući je bilo puno dice, a roba se tribala oprat. Znači mi smo ti robu stavljali u korito i posipali je lugom i onda to zaliješ sa vrućom vodom. Onda to ostaviš priko noći da malo odstoji. Ujutro bi to izvadile i stavile u čabrove. A čabar ti je na dnu ima rupu ima rupu da bi voda iz njega izašla. I onda smo tu robu koja je stala u čabru polivale sa vrućom vodom u kojoj se rastopija lug. To tako prođeš par puta. Posli bi ti to nosili na potok ražentat. A to smo nosili na obrenjači. I onda se vratiš doma to stavit sušit. Da vidiš kako bi bilo posli lipo, a lug bi izbilija cilu robu. Posli kad bi se malo ispeglala spremiš u sobu u sanduk i to je to.*³¹

3.6. Frizure

*Kad smo bili dica muške su šišali skroz na kratko, a nama ženskima bi puštali kosu. Mene je moja mater šišala na teću. Stavila bi lonac na glavu i odrizala kosu. A kad san krenila u školu, puštala san kosu skroz dugu i onda mi je mater uvik plela pletenice koje bi mi zamotala oko glave. Posli kad više nisan bila cura kosu san osikla. Onda bi je uređivala i ricala. A to smo radili tako da bi je uvili sa češljem i to posli učvrstili sa vodom u kojoj se otopija šećer. Zimi bi nosili veculete, a nosili smo ih u crkvi. Mi malo mlađe smo uvik imale lipe šarene, a starije žene su nosile crne.*³²

³⁰ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Antica Milin- rođena Jakelić, 1929. u Prugovu.

³¹ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Antica Milin- rođena Jakelić 1929. u Prugovu.

³² Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Antica Milin- rođena Jakelić 1929. u Prugovu.

3.7. Odjeća

Nismo ti mi imali puno robe. Ima si za prominit za svaki dan i za u crkvu. Liti bi nosili malo laganiju robu, a zimi od vune. Dica su isto imala malo robe. Kod nas ih je bilo šestero i svi su nasljeđivali robu od ovog starijeg i nosili su je dokle se god ne raspara, a jedne gače bi se zakrpile i po sto puta. Kad bi bija blagdan neke žene bi znale doć malo svečanije obučene. Nosile su jačermu od ovaca, ispod šotanu, a priko toga traveršu.³³

3.8. Kućanstvo

Mi smo ti živili u kući i u kužini koja je bila odvojena, a bila je od kamena. U kužini je bia komin i nad njen su se spuštale komeštre na kojima je visia bronzin. U bronzinu smo svašta kuvali i sve na vatri. Uvik smo radili kupus sa suvin mesom i onda bi se svi skupili oko njega i nema priče nego jedi. Još smo ispod peke pekli kruv i soparnik na Badnjak, za Uskrs i druge blagdane. Posli smo u kuću dobili špaker. Uza zid u kužini je bila škrinja di bi držali hranu šta smo kupili, manistru, rižu, cukar i tako. Dica su spavala svi skupa stisnuti jer nije bilo mista. Uvik bi se prije nego bi zaspali pomolili. Ovu san ja uvik molila kad san bila mala:

Anđele moj dragi

Moj čuvaru blagi

Budi tebi hvala

Što me čuvaš mala

Čuvaj me dok živim

Ništa da ne skrivim.

U sobi je bia krevet i jedna škrinja di bi držali robu i posteljину. Mi bi posteljину radile dami i vezli bi na nju rakam.³⁴

³³ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Antica Milin- rođena Jakelić 1929. u Prugovu.

³⁴ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Antica Milin- rođena Jakelić 1929. u Prugovu.

3.9. Stari recepti

Pura na masti: - potrebne namirnice: pura, mast

Nakon šta se skuva pura na tavu se stavi malo masti. Kad se mast ugrije, stavi se pura i zaprži.

Zeleni fažol: -potrebne namirnice: fažol, krumpir, salo od svinje

Nakon šta se skuvaju fažol i kumpir, osušeno salo od svinje stavilo bi se u tavu i grijalo dok se ne rastopi. Kad bi se rastopilo, s njim bi se začinili fažol i kumpiri.

Kekeliš- potrebne namirnice:kiseli kupus, pura

Nakon šta se skuva kiseli kupus, u to se uspe pura i miješa se dok se ne zgusne.

3.10. Posmrtni običaji

Kad bi neko u obitelji bio bolestan, obitelj bi platila misu, nosili bi odjeću bolesnika na blagoslov, a dite koje je bilo na samrti, a nije bilo kršteno, mogla ga je krstit bilo koja krštena osoba. U kapicu mu se stavi blagoslovljene soli i znamenovalo ga i izmolila vjerovanje. Onda bi se dite moglo pokopat na groblju, a dica koja nisu bila krštena bi se pokopala malo izvan groblja. Kad bi neko umra zapalila bi se dušica i kraj njega se stavilo propeće. Obitelj bi bdila celu noć uz umrlog. Posli bi se pokojnika tribalo pripremit za ukop. To bi napravili susjedi ili rođaci. Triba ga okupat sredit i obući i pazili bi da roba ne bude svezana u čvor da bi duša lakše mogla izaći. I priko robe bi stavili lancun i zavezali koncem. Žene bi jačermu nosile naopako, a neke žene bi brus skinile i njime nakitile grančicu jele i to donile na grob. Također je bio običaj da žene kaput sa kokuljicom i tako bi nakukuljene išle godinu dana i tu godinu im mačkare ne bi došle u kuću. Na prozor kuće bi se stavila crna krpa u znak žalosti. Pokojnikov grob se obavezno triba posjetit za Cvjetnicu, Božić i Dan mrtvih. Na Cvjetnicu su se na grobove nosile maslinove grane, a na Božić se pali svića.³⁵

³⁵ Zapisala sam 2012. godine u Splitu. Ana Šunjć- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

4. Usmene lirske pjesme

„Lirska pjesma je skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku.“ (Dragić, 2008:15).

Svjetovna usmena lirika se može klasificirati na: mitske pjesme, obredne pjesme (koledarske, veseljanje, jurjevske, ladarske, prvoslavanjske, kraljičke, dodolske, ivanjske, vukarske), posleničke pjesme (težačke, kosidbene, žetelačke, pastirske, ribarske, putničke, kiridžijske, napitnice vinske, pjesme uz žrvanj), povijesne, ljubavne (zagledanje, ašikovanje, zaruke, svatovske, poskočice i pjesme iz kolo, život u braku, uspavanke, pjesma siročeta umrloj majci, naricaljke, rodoljubne), romance, balade, šaljive pjesme i bećarac, ganga, natpjevavanja.

Vjerska usmena lirika se dijeli na: adventske i božićne pjesme, korizmene i uskrсне pjesme, molitvene usmene pjesme, prenja, versificirane legende i romarske pjesme (Dragić, 2008: 15).

Lirska narodna pjesma je drevnog porijekla, ona je nastala u davnim vremenima kada je čovjek postao svjestan svoje duhovnosti. „Lirika je nastala kada je čovjek htio izraziti nešto intimno, ljudsko i važno za dušu. Dakle, možemo reći da je lirika u inicijalnoj fazi ljudske kulture te da izriče ono što se nalazi u dubini čovjeka.“ (Botica, 2013, 99) Narodni običaji obiluju usmenim lirskim pjesmama, a narod je vjerovao da one imaju magičnu moć. Lirske usmene pjesme su raznovrsne po tematici i po motivima. Mogu biti svjetovne i vjerske (Dragić, 2007: 369).

Jezik u usmenoj lirici se ne razlikuje od jezika u svakodnevnoj komunikaciji. Narodna lirska pjesma se koristi svojim jezikom, odnosno mjesnim govorom kojeg govore i pjesnik i čitatelji. Daroviti pjesnici taj narodni govor mogu pretvoriti u figurativni govor koji je obogaćen velikim brojem figura. U narodnoj lirici prevladavaju svi tipovi figura: figure dikcije, figure konstrukcije, figure riječi, figure misli i diskurzivne figure (Botica, 2013: 224).

Mala Jele dvore mela

*Mala Jele dvore mela,
Za njom majka kose plela
Pleti, Jele, dijete drago,
Dat će tebi majka blago.
Šta će meni, majko, blago
Kad mi nije momče drago.*

Mala Mara cvijeće brala

*Mala Mara cvijeće brala,
Gdje je brala, tu zaspala
Kad se Mara probudila,
Kitu cvijeća poljubila
Kojem joj je momče dolazilo
Pa je Maru zaprosilo.*

Ove pjesme je izrecitirala kazivačica Ana Šunjić. Ona ih je naučila od svoje bake i majke i sačuvala u svome sjećanju. Pjesme se nisu izvodile u nekim posebnim prigodama, već u svakodnevnome životu. Pisane su jednostavnim, svakodnevnim narodnim govorom koji je obogaćen stilskim figurama i rimom. Obe pjesme su kratke, građene su od jedne sestine, a rima je parna (aabbbb u prvoj pjesmi i aaaabb u drugoj pjesmi). Ritmičnost u pjesmama je postignuta aliteracijom. U prvoj pjesmi možemo primijetiti ponavljanje suglasnika *l* u prva dva stiha, a u drugoj pjesmi se ponavlja suglasnik *r*. U pjesmi *Mala Jela dvore mela* pjesnik upotrebljava metaforu: *Dat će tebi majka blago*. Obe pjesme imaju ljubavnu tematiku te prikazuju način življenja u starijim vremenima, daleko od materijalističkog načina života dvadeset prvoga stoljeća.

5. Poslovice i zagonetke

Zagonetke nalazimo u usmenoj komunikaciji od davnih vremena do naših dana. Prve zagonetke zapisane u hrvatskoj se nalaze u srednjovjekovnom dramskom tekstu s otoka Krka *Kolo od Buzović*.

„Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja).“ (Dragić, 2008: 526). Zagonetkama se nadmetalo tko je intelektualno snažniji, a ljudi su ih koristili u raznim situacijama, da bi se zabavili i skratili vrijeme te u pauzama između poslova. Pastiri, putnici, trgovci, đaci, studenti, itd. su koristili zagonetke kako bi zabavno provodili vrijeme. Zagonetke se kazuju u prozi i stihovima te mogu sadržavati veliki broj motiva i tema. Mogu se različito klasificirati. Najčešća klasifikacija je dijakronijska, a mogu se klasificirati i abecedno. Josip Kekez ih razvrstava na: zagonetke, zagonetke-pitalice i računske zagonetke (Dragić, 2008: 526).

U zagonetkama je vrlo važno umijeće postavljanja pitanja. Naime, u pitanju se ne smije upotrijebiti nijedna riječ (pojam, sintagma) koja je riječ odgovora. Najčešće je odgovor na postavljeno pitanje samo jedna riječ i najčešće je to konkretan pojam. Proces postavljanja pitanja i traženja odgovora je misaona i leksička igra koja je napeta i zanimljiva zbog odugovlačenja nalaženja odgovora. Kad se dobije pravi odgovor na postavljeno pitanje, igra je završena (Botica, 2013: 501).

Crn, ovan, pun tor ovaca.

(pop)

Pet baba jedna drugu bada.

(igle)

Stipe Botica poslovice definira kao *dobro sročene opće istine utemeljene na iskustvu*. „Tri su odrednice važne za strukturu i funkcioniranje poslovica: kratkoća, istinitost i iskustvena činjenica.“ (Botica, 2013:489)

„Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenijsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovica je utilitaristički i didaktički i one imaju općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti polovice su nazivane: *proričja*, *priričja*, *pririč*, *priričak*, *mudroslovice*, *izreke*; *gnomi*, *sentence*, *sentencije*.“ (Dragić, 2008: 528).

Poslovice se mogu klasificirati na više načina, ali ih najčešće klasificiramo po značenju i po vremenu zapisivanja. Također je česta i abecedna klasifikacija te se mogu svrstavati i tematski. Josip Kekez ih tipski razvrstava na: *izreke*, *dijaloške poslovice* ili *poslovice-pitalice*, *poslovice-anegdote* ili *poslovice-pričice* i *pareologizme* (*frazologizme*, *poredbe*, *metafore*) (Dragić, 2008: 528).

Mnogi stari hrvatski pisci su u svoja djela uvrstili niz hrvatskih poslovica. To znači da je poslovica dobro ukorijenjena u hrvatsku književnost te da je pridonijela i jeziku i stilu cjelokupne hrvatske književnosti. „Poslovice su vrlo važne za usmenu književnost jer one nam jamče kontinuitet hrvatske književnosti.“ (Botica 2013: 494)

-*Tko nema srama ljudskoga, nema ni straha Božjega.*

-*Dan je dan, noć je noć, dan je za ljude, noć je za vuke.*

-*U zlu selu poštena ne hvale.*

-*Tko s vukom krv liže, po vučiju valja i da zavija.*³⁶

³⁶ Zapisala sam 2012. u Splitu. Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu.

6. Zaključak

Cijelo područje Dalmatinske zagore obiluje raznolikim običajima i ophodima koji su uglavnom pratili najveće hrvatske blagdane. Većina ophoda u Dalmatinskoj zagori se odvijala za vrijeme adventa, božićnih i novogodišnjih blagdana, za vrijeme poklada, Uskrsa i na dan svetoga Juraja i svetoga Ivana. Svim tim običajima nije bila namjena samo da zabave puk, već su imali apotropejsku i panspermijsku ulogu. Zanimljiv je običaj unošenja slame na Badnjak i njeno iznošenje na blagdan Sveta Tri Kralja, kada se slama rasipala po dvorištu i polju vjerujući da će kuća biti zaštićena od demonskih sila, a da će polje bolje uroditi. Iz istih se razloga lug od do gorjeloga badnjaka rasipao po dvorištu i po granama voćki na Sveta Tri Kralja. Također je zanimljivo kićenje zelenilom kuće i dvorišta koje se obavljalo na Badnjak i na dan sv. Juraja.

Veliku ulogu u tradiciji sela Dalmatinske zagore ima škropljenje. Tako se škropila kuća na Veliku subotu. Na ovaj blagdan se blagoslivljala i vatra, na Uskrs se blagoslivljala hrana koja će se objedovati toga dana, a na Cvjetnicu su se blagoslivljale maslinove i palmine grančice, a na dan sv. Juraja se blagoslivljala štala. Svi ti obredi imaju cilj da se ukućane i kuću zaštititi od demonskih sila. Zanimljivi su i obredi koji doprinose zdravlju i ljepoti, kao što je npr. obred umivanja izvorskom vodom na Bilu subotu. Postoje i običaji koji imaju elemente folklornog kazališta, kao što je npr. obred čuvanja Kristova groba koji se odvija od Velikog Četvrtka do Uskrsa. Najveći dio tih obreda se prestalo izvoditi pedesetih godina dvadesetoga stoljeća, ali su ostali sačuvani u narodnom pamćenju. Sve te obrede su pratile narodne pjesme koje sadrže mitske, vjerske i ljubavne motive. Pjesme su pisane svakodnevnim jezikom, daleko od standardiziranoga, ali su pjesnici i tim jezikom uspjeli postići ritmičnost, figurativnost i slikovitost.

Hrvatski narod je tradicijom sačuvao brojne ophode i običaje i kojima su vidljivi drevni pretkršćanski motivi. No, običaji danas često padaju u zaborav ili se iskrivljavaju pod utjecajem potrošačkog i materijalnog načina života. Razlozi tomu su i progoni i stradanja Hrvata koji su trajali devet stoljeća. U tom vremenu su razne vlasti htjele izbrisati i promijeniti nacionalnu baštinu. Srećom, u novije vrijeme se potiče proučavanje nematerijalne kulturne baštine. „Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine usmene predaje, običaji, obredi i tradicijski obredi su vrlo važni za definiranje kulturnih identiteta.“ (Dragić, 2010: 262). Hrvatska tradicijska baština je stoljećima prenošena na hrvatskom jeziku i ona je ključna u očuvanju nacionalnoga identiteta, ali i svjedoči da hrvatski narod pripada zapadnoeuropskoj civilizaciji. Naši preci su sačuvali mnogo običaja koji svjedoče o životu

naših predaka pa možemo zaključiti da smo čuvajući tradiciju povezani s našim davnim precima. Zato običaje trebamo sačuvati od zaborava i početi učiti od tradicije (Dragić, 2008: 9-13). Vrlo je važno i da nastavimo snimati običaje i da ih prenesemo sljedećim generacijama.

Izvori

Popis kazivača

Antica Milin- rođena Jakelić 1929. u Prugovu

Ana Šunjić- rođena Paštar 1936. u Gizdavcu

Literatura

1. Botica, Stipe: *Povijest hrvatske usmene književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 2013.
2. Čapo-Žmegač, Jasna, *Hrvatski uskrsni običaji, Korizmeno-uskrsni običaji hrvatskog puka u prvoj polovici XX. stoljeća, pučka pobožnost, zajednica*. Golden marketing, Zagreb 1997.
3. Dragić, Marko, *Badnje jutro i dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. 10, No, 10/2, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
4. Dragić, Marko, *Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, Vol. IX, No, 9/1, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2014., str. 269-313.
5. Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, Vol. 50, No. 2, Split, 2015, str. 303-323.
6. Dragić, Marko, *Sveti Nikola biskup u hagiografskoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Vol. 22, No. 1., Etnografski muzej, Split, 2015., str. 5-42.
7. Dragić, Marko, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina br. 6, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2010., str. 229-264.
8. Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, 4, Split, 2010., str. 467-488.
9. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
10. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, vol. 17., Split, 2009., str. 5-32.

11. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, br. 3, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440.
12. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, br. 1, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2007., str. 96-117.
13. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, br. 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
14. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu br. 1 (1-196), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
15. Gavazzi, Milovan, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, III izdanje, Hrvatski Sabor kulture, Zagreb, 1991.
16. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
17. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
18. Rihtman-Augustin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
19. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.

B

bičvice- čarapice

bezdička- žena koja ne može imati djece

bešika-koljevka

babine- posijete roditelji

barjak- zastava

blago- domaće životinje

brus- svileni konac

Bila subota- Velika subota

bronzin-veliki lonac

bićerin- čašica

C

cukar- šećer

Č

Čapit- uhvatiti

čurek ispisan- bijeli kruh ukrašen bademima, orasima i šećerom

česnica- božićni kruh

čabar- drvena posuda

D

dite- dijete

dešpet- inat

dušica- svijeća uljanica

dojaditi- dosaditi

dotarica- djevojka jedinica koja nasljeđuje očevinu

F

Fabricijer- član župnog pastoralon vijeća

G

Gnjate- zapešće

Guvno- popločana površina ispred kuće koja je služila za razne poslove
gače- hlače

I

isickat- isjeckat

igrati- plesati

J

jačerma-sukneni haljetak bez rukava

jist- jest

K

kruv- kruh

krščena- blagoslovljena sol

klapalica- limenka sa kamenčićima koja služi za strašenje ptica

komoštre- verige s ognjišta

ko-tko

kužina- kuhinja

L

lancun- plahta

M

mačkare- maškare
mišan- divlje zelje
manistra- tjestenina
mišinar- diplar

N

naoposun- u pravcu kretanja sunca
nevera- nevrijeme
nedilja- nedjelja

O

otirat- otjerati
obrenjača- drveni srg dužine oko dva metra koji se nosio na ramenu ili iza vrata
oskoruše- male kruške

P

prsten- zaruke, ugovor
propeće- raspelo
prisni kruh- beskvasna pogača
pinjur-vilica
pazar-tržnica

R

ražentat-isprat
rakam- čipka

S

silo-sijelo
sedit- sjedit
svitnjak- vatra
skrinja- škrinja

Š

šugaman- ručnik
šudar- rubac
šotana- podsuknja
špaker- štednjak

T

tilo- tijelo
tica- ptica
traverša- pregača

U

uvatit- uhvatiti

V

veculet- marama

Z

zababna- trudna žena

znamenovati- prekrižiti blagoslovljenom vodom

TRADICIONALNA KULTURNA BAŠTINA DALMATINSKE ZAGORE

U radu su interpretirani svjetovni i vjerski običaji i ophodi koji su se odvijali u nekoliko mjesta Dalmatinske zagore: Gornje Sitno, Poljica, Gizdovac, Dugobabe i Neorić. Zapisi u radu su nastali 2012. godine i odnose se na običaje u Gizdavcu i Gornjem Sitnom. Vjerski običaji su: advent (Sv. Nikola, sv. Lucija, Materice) Badnjak, božićni blagdani, Sveta tri kralja, Silvestrovo, korizma, Cvjetnica, Veliki četvrtak, Veliki petak, Velika subota, Uskrs, Sv. Jure, Sv. Ivan Krstitelj. U radu su prikazani i svjetovni obredi koji se odvijaju za vrijeme poklada. Odabrani obredi najčešće imaju panspermijski i apotropejski značaj. Vjerske i svjetovne obrede često su pratile poslovice, zagonetke i usmene lirske pjesme za koje se vjerovalo da imaju magičnu moć da ljudima ispune njihove molitve.

Primjeri koji su navedeni u radu sadrže veliko usmeno-književno, etnološko i lingvističko blago. Prema UNESCO-voj Konvenciji iz 2003. godine usmene predaje, običaji, i tradicijski obredi su ključni za definiranje kulturnih identiteta. Običaji zapisani u ovome radu su godinama čuvani i prenošeni s koljena na koljeno. Vrlo su važni za očuvanje nacionalnoga identiteta te ih trebamo nastaviti snimati i prenositi sljedećim generacijama.

Ključne riječi: običaji, ophodi, apotropejski karakter, usmeno-književni oblici, baština

TRADITIONAL CULTURAL HERITAGE IN DALMATIAN HINTERLAND

In the paper are interpreted secular and religious customs and rituals that took place in several villages of Dalmatian hinterland: Gornje Sitno, Poljica, Gizdovac, Dugobabe i Neorić. Notes that can be found in this paper were taken in 2012 and they are related to customs in villages Gizdovac and Gornje Sitno. Religious customs are: advent (St. Nichola, St. Lucia, Materice), Christmas eve, christmas holydays, Epiphany, New year's eve, lent, Palm sunday, Holy Thursday, Holy Friday, Holy saturday, Easter, Saint George and Saint John the Baptist. In the paper are also presented customs wich take place during the Carnival time. The chosen ceremonies mostly have apotropaic and panspermic character. Religious and secular ceremonies were often accompanied by proverbs, riddles and oral lyrical poetry wich were believed to own magical powers to make people's prayers come true.

Examples that can be found in this paper have oral-literary, ethnological and lingiustic wealth. According to UNESCO's convention from 2003, oral legends, customs and traditional rituals are key factor to define cultural identities. Customs that are written in this paper are preserved and transmitted from generation to ganeration for years. They are very important for the preservation of national identity and we should continue to record and to trasmit them to the next generations.

Key words: *customs, rituals, apotropaic character, oral literary forms, heritage*